

Šindelář, Bedřich

"Hon na čarodějnice" ve francouzských ženských kláštěrech prvé poloviny 17. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1976-1977, vol. 25-26, iss. C23-24, pp. [81]-111

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102695>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEDŘICH ŠINDELÁŘ

**„HON NA ČARODĚJNICE“ VE FRANCOUZSKÝCH
ŽENSKÝCH KLÁŠTERECH PRVÉ POLOVINY
17. STOLETÍ**

Před časem jsem již měl příležitost poukázat na motivy a spolu s tím i na širší souvislosti, především třídní povahy, které je zapotřebí hledat v pečlivě jinak ukrývaném a maskovaném pozadí soudních procesů s čarodějnicemi, zejména v 16. a 17. století. Ty jsou totiž podle mého mínění nezřídka mnohem složitější a vykazují daleko pestřejší rejstřík variant nežli to připouštěla dosavadní literatura. Nemusím to tu znova opakovat, protože jsem o tom psal právě na stránkách našeho sborníku, a mohu na to čtenáře prostě jen odkázat.¹

Ze známých procesů s čarodějnicemi z první poloviny 17. století ve Francii zaslouží obzvláštní pozornost případy takřčené „dábské posedlosti“. A z nich pak zejména takové, které se odehrály ve třech ženských klášterech a jež zároveň svými důsledky nejtěžším způsobem postihly několik světských duchovních římské církve, kteří byli nakonec ke zděšení mnoha současníků upáleni jako čarodějníci a jejichž hrozný osud vyvolal posléze odezvu i na nejvyšších místech v království.

V době, kdy většinu obětí při honu na čarodějnice tvořily především ženy, působilo odsouzení několika francouzských kněží pro čarodějnictví na veřejnost zvlášť skličujícím dojmem proto, že šlo o příslušníky kléru římské církve, tvořící jednu ze silných opor feudálně absolutistického režimu v zemi. Naznačené procesy nepochybně napomáhaly objektivně snižovat autoritu římské církve v očích prostých věřících, když na popravě skončila řada duchovních oné církve, třebaže inscenátoři dotčených procesů subjektivně sledovali jiné cíle, a s takovým konečným efektem, jakým byl úpadek pozic katolicismu u řadových příslušníků katolického tábora, prostě předem nepočítali a patrně jej nebyli zprvu ani ochotni připustit. Tehdejší veřejnost chápala rozsudky vynesené nad příslušníky katolického kléru pro „zločin čarodějnictví“ jako něco zcela mimořádného, co široko daleko vzbuzovalo rozruch, zejména když zásluhou tehdy existujících sdělovacích prostředků se jim též dostalo nezvykle velké a široké publicity.

Z výše naznačených procesů jsme si vybrali tři nejskandálnější z nich

¹ *Hon na čarodějnice v západní historiografii po druhé světové válce*. SPFFBU C 20, 1973, str. 168–187.

a těm pak chceme na dalších stránkách věnovat pozornost zejména proto, že se jejich pozadí pokusíme ukázat v poněkud jiném světle, než to činila dosavadní, namnoze z buržoazních pozic vycházející literatura.

1. Proces faráře Louise Gaufridyho z roku 1611 v Aix

První z dotčených procesů proběhl na jaře 1611 v provensalském městě Aix-en-Provence.² Jeho obětí se stal pětatřicetiletý farář z Marseille, Louis Gaufridy. Byl neprávem obviněn duševně zřejmě nenormální patnáctiletou dívkou, která se nadto do něho nešťastně zamilovala, a když její city nebyly farářem opětovány, označila ho posléze za původce ďábelské posedlosti, kterou jeho vinou byla domněle postižena. Ona dívka, jmenovala se Madeleine Demandols de la Palud, pocházela ze zámožné rodiny z Marseille a kněz Gaufridy k nim často docházel, ježto náležel k jejich užšímu přátelskému kruhu. Jakmile se matka o Madlence dověděla, že se do mladého kněze zamilovala, hledala ze situace východisko v tom, že dcerku poslala do kláštera voršilek (uršulinek) do Aix-en-Provence v naději, že odloučení od milovaného muže i čas dokáží nakonec přivést děvče na jiné myšlenky. Stalo se však něco zcela jiného než matka předpokládala. Duševně ne zcela normální děvče, rozpalované k tomu navíc patrně ještě pubertálními erotickými představami, začalo o sobě vykládat, že prý je posedlé ďáblem, který jí domněle způsobuje velké bolesti a jiné nepříjemnosti. Povídala, že ďábla do jejího těla prý včaroval páter Gaufridy z Marseille. Dostávala nato křečové záchvaty a při jednom z nich polámala dokonce v kostele křížifix. Když klášterní zpovědník, jezuita Jean-Baptista Romillon, se v roce 1610 pokusil použít církví stanoveného obřadu exorcismu — vymítání ďábla —, neměl úspěch. Naopak situace v klášteře se velice ještě zhoršila, když totiž dalších osm sester začalo vykazovat podobné příznaky posedlosti jako před tím Madlénka. Zlí duchové z Madlénčiných úst domněle označovali, že farář Gaufridy ji prý učinil „královnou čarodějnic“, a shodně jej nařkly i ostatní posedlé jeptišky. Všechny o něm svorně tvrdily, že prý pomocí kouzel vehnal demony do jejich panenských těl, a to se záměrem, aby je takto roznítil pro necudnou milostnou vášeň a mohl jich pak pro své hříšné chťiče zneužívat. Při osočování a obviňování Gaufridyho si vedle Madlénky nejrozhodněji z jeptišek počínala Louisa Capeauová. Oběma pak připadla hlavní role v nadcházející tragédii, která měla za následek, že přivedla nevinného mladého duchovního z Marseille v Aix na popraviště.

Když Romillon shledal, že svými schopnosti na onen případ sám nestačí, zavolal si na pomoc velice zkušeného starého dominikána Sebastiana Mi-

² Srov. k tomu Soldan—Heppé—Bauer, *Geschichte der Hexenprozesse*. (Neudruck). Hanau 1968, Bd. II, str. 160—162; Kurt Baschwitz, *Hexen und Hegenprozesse. Die Geschichte eines Massenwahns und seiner Bekämpfung*. München (1963), str. 222—225; Robert Mandrou, *Magistrats et sorciers en France au XVIIIe siècle. Une analyse de psychologie historique*. Paris (1968), str. 198—210. Je nutno připomenout, že případ z Aix nebyl zdaleka prvním procesem ve Francii, týkajícím se „ďábelské posedlosti“. Možná tu uvést kupř. případ ze severofrancouzského města Louviers z r. 1591; srov. Mandrou, l. c., str. 219.

chaelise, inkvizitora s dlouholetou praxí, neblaze proslulého v celé zemi zejména tím, že již v roce 1582 dal v Avignonu upálit 18 osob obviněných a odsouzených pro čarodějnictví.³ Leč ani zkušený Michaelis tady nedokázal uspět a nepochodil tu ani jeho řádový druh z Flander — François Domptius. Proto dal Michaelis předvolat nakonec faráře Gaufridyho z Marseille, aby jakožto domnělý původce se pomocí exorcismu pokusil zbavit posedlé z kláštera voršilek v Aix jejich trápení. Gaufridy při tom však ztroskotat jako jeho předchůdci a nadto se při svých pokusech o vymítání démonů setkal s výsměchem domněle posedlých, vznášejících proti němu nejtěžší obvinění z čarodějných machinací a jako by on byl příčinou jejich neštěstí.

Pověsti o domnělé kolektivní posedlosti v klášteře voršilek z Aix se přirozeně roznesly široko daleko. Gaufridy se energicky bránil proti nespravedlivě vzneseným obviněním a přitom se za něho postavila řada duchovních, zejména příslušníků z kapucínského řádu. Gaufridy se obrátil též o pomoc k biskupovi do Marseille, který mu byl zprvu nakloněn, a dále i na samotného papeže Pavla V., aby klášter voršilek v Aix byl zrušen a posedlé jeptišky zavřeny, aby Gaufridymu byla poskytnuta nerušená možnost, aby se mohl očistit z neoprávněného nařčení z čarodějnictví.

Záležitost se začátkem roku 1611 stala předmětem soudního jednání před parlamentem tehdejší provincie Provence zasedajícím v Aix. Jeho předseda, senilní Guillaume de Vair, se dal „divadélkem“, jež mu nenormální děvčisko „sehrálo“ při výslechu, ovlivnit natolik, že jejím obviněním, vysloveným v křečovitém a záchvatovém stavu, tak říkajíc s pěnou u úst, nakonec uvěřil. Madlénka tehdy chvíli před soudem zbrabonila, aby jí prý Gaufridy pošeptal do ucha „povzbudivá slova“ a naznačovala, že by v takovém případě byla ochotna odvolat svá obvinění vznesená proti němu, po chvíli však v návalu vzteku začala blouznivě vykřikovat, jak hrozný je prý Gaufridy čarodějník, jak ji domněle svedl k účasti na sněmech čarodějnic — na takřečených „sabatech“. Nato začala před soudci dělat nestydaté pohyby, jejichž chlipnost nemohla nikoho z přítomných nechat v pochybnostech. Obdobně si před soudci provinčního parlamentu počínala i Madlénčina největší pomocnice a přítelkyně — Louisa, která rovněž vychrtila proti nebohému knězi hotový příval těch nejnesmyslnějších obvinění.

Gaufridyho hned nato uvěznili a podrobili ho tvrdým výslechům za ne-

³ Michaëlis, doktor teologie, je autorem spisu vybízejícího k pronásledování čarodějnic. Vyšel v Paříži 1587 v rozsahu 308 stran pod názvem *Pneumonologie. Discours des esprits en tant qu'il est de besoin pour entendre et résoudre la manière difficile des sorciers*. Kromě toho vypsál náš případ z Provence v knize čítající přes 770 stran a vydané 1614 v Paříži pod názvem *Histoire admirable de la possession et conversion d'une pénitence séduite par un magicien, la faisant sorcière et princesse au pays de Provence conduite à la Sainte Baume pour y estre exorcizée l'an 1610 au mois de Novembre sous l'authorité du R. P. F. Sébastien Michaëlis, prieur du couvent Royale de Sainte Magdalaine à Saint Maximin...* Konečně pak mu 1623 v Paříži vyšla další knížka o případu exorcismu ve Flandrech pod titulem *Histoire véritable et mémorable de ce qui s'est passé sous l'exorcisme des trois filles possédées es pais de Flandre...*; srov. Mandrou, l. c., str. 49—50, čís. 259—261. Z uvedeného je zřejmé, jak velice byl Michaëlis angažován při „vyhánění ďábla“ a jak velkou horlivostí se přitom vyznačoval.

milosrdného použití útrpného práva, pomocí něhož pak z něho vydřeli takzvané „příznání“. Když jej však z mučidel sňali, všechno hned odvolal a poctivě uvedl, že pouze nesnesitelná muka ho přiměla k doznání domnělé viny. Poté byl podroben dalšímu mučení, a to se zvláštním záměrem, aby oznámil jména svých domnělých spoluviníků. I když katané Gaufridyho při dalším mučení nijak nešetřili, nedokázali již z něho dostat žádné jméno nějakého „spoluviníka“, takže díky své osobní statečnosti zůstal tento mladý kněz nakonec jedinou obětí procesu, který byl před parlamentem v Aix projednáván v roce 1611 od konce února do konce měsíce dubna. Přesto soudcové pomocí nelítostného použití tortury z obviněného vydřeli, jako by byl uzavřel s Luciferem pekelný pakt tohoto znění: „Já, Louis Gaufridy, zříkám se veškerých dobrodiní jak duchovních, tak i světských, jaká by mně mohla být udělena od Boha, od Panny Marie, ode všech svatých i svatých v ráji, obzvláště pak od mého patrona, svatého Jana Křtitele, svatého Petra a svatého Františka, a odevzdávám se tělem i duší vám, Luciferu, já zde přítomný, s veškerým majetkem, jaký budu vlastnit, s výjimkou dobrodiní svátosti ve prospěch těch, kdož je přijmou.“⁴ Gaufridy nelítostně soudce marně zapřísahal. A nejdmitavěji se k němu choval předseda parlamentu de Vair. Parlament uznal nakonec nebohého kněze vinným z čarodějnictví, ze zločinného spojení s ďáblem a za původce posedlosti jak u Madlénky, tak i u jeptišek z Aix. Za to jej odsoudili k hroznému trestu upálení za živa. Když nad ním onen do nebe o pomstu volající ortel vynesli, neměl již ubožák na svém těle jediného údu, jehož by mohl použít; tak strašlivě ho v mučírně zřídili.

Byl nejprve pomocí zvláštního obřadu zbaven kněžské hodnosti a poté byl 30. dubna 1611 na dominikánském náměstí v Aix před obrovským zástupem zvědavců upálen, když před tím byl — prý na důvěrnou přímluvu marseilleského biskupa — nejprve milosrdně uškrcen. To byla jediná úleva, jaké se mu dostalo za celou dobu jeho hrdinského zápasu s krutou a zaslepenou tehdejší provensálskou justicí.⁵

Zdá se, že v zákulisí Gaufridyho tragického případu si své prestižní otázky a „účty“ takto hrozným způsobem vyřizovaly dva konkurenční duchovní řády, totiž dominikáni a kapucíni. Přitom kapucíni stranili Gaufridyho, kdežto dominikáni zase jeho nepřátelům, kteří nakonec zvítězili.⁶ Kapucíni v té době neměli ještě ve Francii tak silné pozice, jakých dokázali později dosáhnout za časů kardinála Richelieua, jak o tom se budeme

⁴ Cituje Mandrou, l. c., str. 201. Podobný text pekelného paktu si později „opatřili“ soudcové v r. 1634 v Loudunu při proslulém procesu s tamním farářem U. Grandierem.

⁵ Je celkem přirozené, že známý franc. jurista, parlamentní advokát a především spisovatel François Gayot de Pitaval (1673–1743) si to nemohl odepřít, aby tento ofensivní soudní proces nezařadil do své proslulé sbírky *Causes célèbres et intéressantes avec les jugements qui les ont décidées*. Paris 1734–1743, 20 svazků.

⁶ V dalším případě s Grandierem budeme zase naopak svědky toho, že kapucíni se budou vehementně zasazovat za jeho odsouzení, takže jejich relativně rozumné chování v Gaufridyho případě zdaleka neznamená, že kapucínský řád byl zásadním odpůrcem honu na čarodějnice. Jednou byl, podruhé zase nikoli. O postoji kapucínů tady nerozhodovala věc pokroku, nýbrž v první řadě speciální zájmy jejich řehole v zemi, interesy kapucínského řádu, o jehož významu pro tehdejší francouzské poměry se ještě níže ostatně něco málo dovíme.

moci ještě zmínit při dalším případě s Grandierem v Loudunu z roku 1634.

Je zajímavé, že voršilka Marie de Sains, z kláštera poblíž Lille, byla v té době na návštěvě v Aix, kde se prý nebožačka „nakazila ďábelskou posedlostí“ a vrátila se pak ve velice „vážném stavu“ do svého kláštera v severní Francii. Tehdy proslulí exorcisti Michaëlis a Domptius se již chystali na cestu, aby z „postižené“ voršilky z Lille její „démony“ vyhnali. Včas a celkem rozumně tu však zakročil arcibiskup z Mechelen, když totiž dal „posedlou“ izolovat od ostatních řádových sester tím, že ji poručil vsadit do klášterního vězení v Tournai. Arcibiskup tímto osvíceným opatřením patrně preventivně zabránil tomu, aby se na severu země neopakovala obdobná tragédie jako před tím v provensálském městě Aix.

Právem se můžeme tázat po dalším osudu „posedlé Madlénky“ z Aix. Tu její „neduh“ po Gaufridyho smrti nápadně rychle přestal trápit, třebaže na druhé straně se ze své duševní pomatenosti již nemohla vyléčit. Není bez zajímavosti, že v pozdějších letech byla po dvakráte obviněna z čarodějnictví, odsouzena k pokutě a do vězení. V roce 1653 byla dokonce odsouzena na doživotí,⁷ avšak po desítiletém věznění byla znova propuštěna na svobodu. Její rodina se jí pak zřekla a ani do kláštera se již pak nemohla vrátit. Nakonec v roce 1670 zemřela jako zcela opuštěná, zapomenutá a pomatená stařena ve věku 77 let, majíc na svědomí hroznou smrt nevinného člověka.

Horliví „lovci čarodějnic“ se nicméně postarali o to, aby procesu se „zlým a odporným čarodějníkem Gaufridyem“ v tehdejší francouzské veřejnosti zneužili k popularizaci a k propagandě, majíc posloužit pro jejich nekalé cíle a záměry. Tak kupříkladu dominikán Sébastien Michaëlis, zapletený jako neúspěšný exorcista do Gaufridyho případu, vydal o něm v Paříži v roce 1614 zvláštní knihu.⁸ Nato pak roku 1617 bylo ve známém periodiku „Mercure de France“ zveřejněno Gaufridyho domnělé přiznání, dále vyneseny ortel, doplněný kromě toho nesmyslným a nabubřelým mnohomluvným zdůvodněním „oprávněnosti“ vysokého trestu za spáchaný „hrozný zločin čarodějnictví“.

2. Příklad faráře Urbana Grandiera z Loudunu roku 1634

Skandální případ z Aix, ukončený upálením nižšího duchovního římské církve, neměl zůstat pohřichu ve Francii ojedinelý. O třiatvacet let později se udál podobný, avšak daleko ještě ostudnější případ ve středofrancouz-

⁷ Její proces z r. 1653 v Marseille, ve kterém byla obviněna, že čarodějnými prostředky způsobila „ďábelskou posedlost“ jedné mladé dívky; zařadil autor proslulých „pitavalů“ do své proslavené sbírky; srov. Pitaval, *Slavné soudní případy*. Praha 1967, str. 92–107. Ve srovnání s jinými podobnými případy je však tento proces podán méně poutavě a kromě toho je tu i mnohem hůře respektována dokumentární stránka případu. Baschwitz, l. c., str. 225 uvádí pro proces v Marseille chybně rok 1652; správný rok uvádí Mandrou, str. 400–402.

⁸ Název knihy viz výše v pozn. 3. Baschwitz na str. 225 a 475 na rozdíl od Mandroua uvádí, že cit. kniha byla tiskem vydána v r. 1613; je možné, že tento rok je správný, jak by tomu mohla nasvědčovat zmínka na titulním listě, že jde o „édition dernière“, jak je uvedeno v exempláři citovaném Mandrouem, l. c., str. 50, č. 260.

ském městě Loudunu, ležícím severně od města Poitiers, nedaleko řeky Loiry. V tomto městě žili spolu a vedle sebe katolíci s protestanty, s hugenoty, jak se říkalo stoupecům kalvinismu ve Francii. Hugenoti přitom měli v Loudunu jasnou početní převahu,⁹ což tam vytvářelo charakteristickou atmosféru. Katolicismus, třebaže z nejvyšších míst v Paříži obecně podporovaný, zde v Loudunu byl prakticky v defenzívě. Naznačená skutečnost se pak měla svérázně odrazit v pozdějších tragických událostech odehrávajících se ve zdech tohoto města.

Podobně jako v Aix, tak i v Loudunu existoval klášter voršilek. Loudunský konvent byl však založen před nedávnem, a není pochyb, že v místě s hugenotskou většinou mu byl v rámci protireformační politiky přisouzen zvlášť velký úkol. Jak před lety v Aix, tak i voršilky z Loudunu se časem staly „obětmi“ domnělé „děabelské posedlosti“ a za původce zla tu byl opětovně označován katolický kněz, který skončil neméně hrozně jako jeho „druh v utrpení“ — Gaufridy. Tak jako by se v Loudunu takřikajíc znova opakovala historie z Aix, jenže tentokrát v mnohem obudnějším rozměrech a s nesrovnatelně komplikovanějším pozadím a zároveň s daleko větším dosahem i dopadem na veřejnost v celém království.

Ústředními postavami loudunského dramatu, jemuž bylo posléze souzeno přerůst v tragický horror, byla na jedné straně půvabná, mladá a velice ctižádostivá převorka cnoho nedávno teprve založeného konventu voršilek Jeanne des Anges — Johanka od Andělů,¹⁰ jak ji dále budeme nazývat. Na druhé straně to byl neméně ambiciózní farář Urban Grandier (1590—1634), velmi úspěšný kazatel a zároveň pohledný, orostlý muž v nejlepších letech, obecně známý svými úspěchy u žen, provdaných i svobodných.¹¹ Jeho úspěchy u „slabého pohlaví“ mu přirozeně mnozí záviděli a galantní dobrodružství mu nadělala nemálo nepřátel, obzvláště mezi oklamnými manžely a kromě toho i u otců zhrzených svobodných dívek, jimž se zachtělo ochutnat zakázaného ovoce kněžské lásky. Grandierovy avantýry, jejichž počet i rozsah byly nepochybně v důsledku šířící se a rostoucí fámy nadměrně nadsazovány, se mu měly nakonec stát osudnými, třebaže

⁹ Mandrou, l. c., str. 265.

¹⁰ Používám zde počestného názvu proto, že ten byl v našem prostředí značně zpopularizován pod vlivem filmu Jezryho Kawalerowicze „Matka Joanna od Aniolów“, natočeného 1960 na motivy Iwaszkiewiczovy povídky, který však zdůrazňuje především rysy náboženského fanatismu v Grandierově případě. Podobně Aldous Huxley v knize, která vyšla ve franc. překladu pod titulem *Les diables de Loudun* (1952) dal tu výraz svému dobře známému sklonu k mysticismu a pesimismu. Pod tímž názvem jako Huxley složil známý polský představitel hudební avantgardy, Krzysztof Penderecki (nar. 1933) nedávno operu. To vše nasvědčuje tomu, jak loudunský tragický případ skýtá inspiraci i dnešním umělcům.

¹¹ Grandierově „cause célèbre“ byla v dosavadní literatuře věnována velká pozornost. Je to nesporně nejznámější a nejproslulejší případ z franc. prostředí, zpopularizovaný kromě jiných především Pitavalem (*Slavné kriminální případy*, str. 105—163). Z něho nepochybně vydatně čerpal i český autor populární osvětové publikace *Oběti pověry. O čarodějnství a pronásledování jeho v zemích křesťanských*. Maticе lidu, roč. V, čís. 2, Praha 1871, str. 123—168. Z vědecky seriózní literatury srov. k tomu Soldan—Heppе—Bauer II, str. 162—172; Mandrou, str. 210—219 a 264—284. Srov. i Baschwitz, str. 226—232, kde se však autorovi vetřelo několik faktografických chyb. Srov. dále i zajímavou knihu V. Vondráček — F. Holub, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*. Praha 1968, str. 223 až 225 atp.

on sám si při tom počínal velice obezřetně a zachovával maximální diskret-nost. Utajoval jména svých milenek a nemíval ve zvyku vychloubat se svými úspěchy u žen, což svědčí o jeho kavalírském založení vůči nim.

Grandier, rodák ze západofrancouzské vesničky Bouère v provincii Maine, byl odchovancem jezuitů z Bordeaux a stal se zároveň jejich chrá-něncem. Oni skládali nepochybně v bystrého a velice schopného klerika velké naděje a věřili, že se časem stane platným činitelem francouzského protireformačního tažení namířeného proti hugenotům. Právě zásluhou jezuitů dostal Grandier výnosnou faru u svatého Petra v Loudunu a k tomu navíc ještě další prebendu jako kanovník u kolegiálního chrámu Svatého kříže, což mu asi někteří jeho starší kolegové museli závidět. Naděje jezuitů i dalších představitelů římské církve, že jejich svěřenec si bude ve starém „hugenotském hnízdě“ Loudunu statečně a rozhodně počínat a že tam pro „matku církev“ dobude velkých úspěchů, byly arci pozdějším Grandierovým způsobem života trpce zklamány. Jeho záletná dobrodružství se stala velkou překážkou pro plány vyšších církevních míst, která od Grandiera očekávala, že se stane v Loudunu hrdinou protireformačního boje za větší čest a slávu římskokatolické církve, a nikoli hrdinou „postelových avantýr“.

V dosavadní literatuře je dosti silně zahráděna představa, jako by uvol-něné mravy u příslušníků duchovního stavu, od farářů až po papeže, byly více méně charakteristickým rysem pouze pro období renesance. Kdežto v barokním období jako by se všichni nevidaně polepšili a oddávali se jen modlitbám a vážným věcem, jako by se zřekli veškerých světských rado-vánek a stali se mravnými, přímo vzornými reprezentanty své církve. Je třeba povědět, že tu jde o představu značně zidealizovanou a neodpovídající tehdejšímu průměru. Právem se možno domnívat, že i v období „zbož-ného baroka“ se mezi klérem římské církve, a to i v jeho vyšších kruzích, „nehřešilo“ o nic méně než za časů „bezbožné renesance“; arci s tím do-datkem, že na rozdíl od renesance se za baroka mezi lidmi v dosud nebývalé míře projevovaly tak nepěkné lidské vlastnosti, jako jsou pokrytectví a přetvářka, maskované nezřídká známým podlým a nestoudným svatouš-kovstvím tartuffovského typu.¹²

Zdá se proto, že ani Grandier příliš nevybočoval z naznačeného rámce své doby, třebaže na druhé straně si svérázně pojatou přímočarostí svého postupu v některých háklivých otázkách dokázal velice sám sobě škodit. Jeho laxní postoj k celibátu i občasně zálety u žen a dívek představitelů místní honorace jej posléze přivedly do konfliktu s biskupem z Poitiers, k němuž si někteří loudunští činitelé podali stížnost na „nehodného božího sluhu“ — Grandiera. Jejich stížnost však obsahovala i některé vyložené nehoráznosti, jako že například Grandier prý znásilnil jednu ženu přímo v kostele a tak podobně.

V té době, bylo to na podzim 1629, se v Loudunu přiostrřily věci natolik, že skupina rozhněvaných mužů Grandiera přepadla na ulici, a přestože byl oděn do černátu, notně mu přítom napráskali. Po této vzrušující aféře, která

¹² Srov. k tomu B. Šindelář, *Kardinál de Retz ve vírech své doby* (úvod ke knize: Paul de Gondi, kardinál de Retz, *Paměti*. Praha 1973, str. 20).

vyvolala velký skandál, přikročil biskup z Poitiers ke Grandierovu sesazení a prohlásil jej za provždy neschopného zastávat v Loudunu kněžský úřad. Grandier se proti tomuto rozhodnutí odvolal k soudu v Poitiers a nato dokonce k pařížskému parlamentu. Při prošetřování celého případu vyšla najevo řada nepřístojností zaviněných postupem úředních míst; byly zjištěny falešné výpovědi a neopodstatněná obvinění. Takže Grandier byl nakonec v květnu 1631 zproštěn viny a arcibiskup z Bordeaux, Henri Escoubleau de Sourdis, jej znova uvedl do původních funkcí. Arcibiskup mu však přitom velice naléhavě radil, aby Loudun raději dobrovolně opustil a usadil se na jiném místě, ježto de Sourdis se právem obával, že hrdí a uražení představitelé místní honorace nebudou chtít kapitulovat a budou prahnout po pomstě. Sebevědomý a sebejistý Grandier, šťasten nad svým úspěchem nad nepřáteli, oné dobře míněné arcibiskupovy rady nedbal. A nejen to. Grandier pak zašel tak daleko, že své odpůrce v dalším období všemožně provokoval, zesměšňoval a dokonce na ně podal žalobu, ve které požadoval peněžní náhradu za utrpěná příkoří a tato náhrada byla Grandierovi nakonec soudem přiznána. Jeho přátelé jej od naznačeného kroku zrazovali, on si však nedal od nich poradit. I tato okolnost se mu o něco později měla stát osudnou.

Další odplata se připravovala proti němu v nedávno založeném miniaturním konventě voršilek v Loudunu, který čítal všeho všudy sedm řeholnic a byl ještě tak chudý, že neměl k dispozici ani svou vlastní budovu, takže byl nucen vyvíjet svou činnost za velmi skrovných podmínek v pronajaté budově. Tam pak několik málo dívek ze zámožnějších rodin, svěřených sestrám konventu voršilek na vychování, pomáhalo jeptiškám získávat jen velmi omezené prostředky pro existenci. V čele maličkého konventu byla příslušnice drobné šlechty z nedalekého okolí, Johanka od Andělů. Byla to značně ambiciózní neteř parlamentního rady Jeana Martina de Laubardemont z Bordeaux, oblíbenice tehdy již mocného kardinála de Richelieu, řídicího prakticky osudy celého království. Naznačených příbuzenských konexí převorčiných bylo pak v rozhodné chvíli proti Grandierovi zneužito, podobně jako příbuzeneckých vztahů některých dalších loudunských rádoových sester k vysoce postaveným osobnostem v zemi.

Není bez zajímavosti, že převorce Johance patrně vůbec nevdala Grandierova špatná pověst, když mu totiž v roce 1631 dokonce nabídla, aby převzal duchovní vedení jejího maličkého konventu a stal se tu zároveň i zpovědníkem. Grandier však tuto nabídku odmítl a nevíme dost dobře, co ho k tomu přimělo; patrně nějaké osobní antipatie. To se patrně dotklo nemálo převorčiny ženské ješitnosti, které pohledný farář s pověstí Dona Juana nebyl patrně lhostejný a se kterým se jakožto s duchovním rádcem mohla nerušeně a pravidelně stýkat. V naznačené okolnosti možno plným právem hledat další motiv pro nadcházející běh událostí v Loudunu, v jejichž nepřehledném předivu Grandier posléze uvázl a zaplatil za to životem.

Po onom odmítnutí se převorka jako z udělení obrátila s toužou žádostí na Grandierova úhlavního nepřítel, na kanovníka Mignona, který od ní milerád nabízenou funkci převzal. Mignon totiž nemohl Grandierovi nikdy odpustit a zapomenout, že ten nad ním vyhrál v soudním sporu a že ho ta prohra kromě toho stála i nějaké peníze, které musel Grandierovi vy-

platit. Není divu, že Mignon prahl přímo palčivě po pomstě a že jeho podobně postižení přátelé měli na Grandiera stejnou pifku.

Netrvalo to dlouho, a v konventě loudunských voršilek se začaly dít podivné věci. Začalo prý tam nejprve „strašit“. V nočních hodinách se po chodbách ozývaly roztodivné zvuky a osazenstvo nacházelo pak své věci všelijak divně rozházeny. Vše bylo ve skutečnosti dílem skrytých taškařic patnáctileté chovanky Marie Aubinové, která si s několika důvěrnými přítelkyněmi chtěla prostě z bázlivých jeptišek vystřelit. Po tomhle dívčím šibalství však následovaly další hrozná věci s tragickým rozuzlením v podobě Grandierova upálení, které způsobily, že Aubinová po mnoha letech ještě jako stařenka litovala svých nerozvážných žertů z dob „zeleného mládí“ a cítila se spoluvinnou za Grandierův tragický konec.

Po „strašidelných výjevech“ způsobených rozdováděnými děvčaty se pak totiž začaly ve zdech konventu voršilek odehrávat nesrovnatelně horší věci, a to náramně podobné oněm, co se před více jak dvěma desetiletími odehrávaly v klášterních zdech voršilek v Aix-en-Provence. Převorka Johanka, a postupně další řádové sestry, si totiž od podzimu roku 1632 začaly stěžovat na podivné záchvaty, provázené křečemi a bolestmi, o nichž se začalo říkat, že je způsobil domněle sám ďábel, který prý nebohé voršilký sveřepě posedl.

Kanovník Mignon instinktivně vycítil, že přišla jeho chvíle, aby se mohl Grandierovi za všechna utrpená příkoří pomstít. A tak se s nevšední horlivostí pustil do rituálního vymítání ďábla, do obřadu takřečeného exorcismu, tvořícího podnes součást rituálu římskokatolické církve.¹³ Při oněch obřadech začaly postižené jeptišky jedna za druhou shodně obviňovat Grandiera, že prý má spolky s čertem a že má domněle na svědomí i jejich velké trápení. Je přitom nemálo zajímavé, že kanovník Mignon si právě tehdy jal opatřovat materiál vydaný tiskem o procesu s nebohým farářem Louisem Gaufridem, který proběhl v městě Aix v roce 1611. Mignon jej zevrubně prostudoval a odtud získané vědomosti se mu pak staly nepochybně podnětem a vodítkem k rozvinutí odporných intrik a machinací proti Grandierovi. Zcela v souladu s poznatky načerpanými z procesu v Aix přikročil pak Mignon k instruktáži loudunských voršilek, jak dosáhnout nejlépe toho, aby před veřejností platily za „posedlé ďáblem“. Každému, kdo se později mohl seznámit s příslušným materiálem, je místy velice nápadné, kolik podobných a někdy až zcela shodných rysů možno nalézt v událostech s posledními voršilkami v Aix a v Loudunu.

¹³ V r. 1953 se kupř. v jednom chrámě v Římě pokoušel farář don Gennaro vypudit „ďábla“ z těla osmnáctileté Ernestiny Taddeové, žijící v malé obci Casteletto Ticino. Zpravodaj R. Tedeschi referující o tomto případě uvedl, že obřad vyhánění ďáblů není v italských poměrech žádnou zvláštností; srov. Otakar Pertold, *Pověra a pověřčinnost*. Praha 1956, str. 32–33. Nejnověji se obětí domnělé „ďábelské posedlosti“ stala 23letá bavorská studentka Anneliese Michelová. Zemřela 1. 7. 1976 v Klingenbergu vyslepením, když se před tím salvátorský mnich Arnold Renz z ní marně pokoušel „vyhnat ďábla“. Dívku, postiženou ve skutečnosti epilepsií, její pověřčiví rodiče pokládali za obět „ďábelské posedlosti“ a vydali ji všanc primitivnímu pověřčinnému mnichovi, který nařídil přísný půst a přikročil k exorcismu a nakonec ubohou dívku umořil hladem. Věk skončila před soudem a ten v dubnu 1978 odsoudil k 6 měsícům podmíněné divčiny rodiče a dva zúčastněné duchovní pro zanedbání povinné péče, která způsobila smrt člověka.

Záměry počátečních Mignonových kejklů s „vymítáním ďáblů“ nezůstaly Grandierovi přirozeně dlouho utajeny, a proto se pojistil proti zlomyslnému nařčení tím, že se již v říjnu 1632 obrátil k arcibiskupovi do Bordeaux o pomoc. Arcibiskup, ježto byl docela rozumného založení, poslal do Loudunu lékaře, aby na místě věci prošetřil. Ihned po vánočních svátcích, na samém sklonku roku 1632, arcibiskup Mignonovi nařídil, aby neprodleně zastavil provádění exorcismu v konventu loudunských voršilek a aby poštěženým řeholnicím dopřál naprostého klidu.

Převorka Johanka se však tímto arcibiskupovým zákrokem nedala vést z míry a rozhodla se pustit do boje s plným využitím svých příbuzeneckých konexí k takzvaným vyšším místům v království, která platila více než vliv arcibiskupa z Bordeaux. Použila k tomu především svého strýce, pana de Laubardemont, který mimochodem v letech 1625–1630 získal značné zkušenosti při pronásledování čarodějnic v Béarnu, když tam prakticky celý „hon“ na ně sám řídil. Tento muž se kromě toho těšil důvěře samotného kardinála Richelieua, a to zejména za služby prokazané jeho snahám o vybudování absolutistického režimu ve Francii. A tak se posléze stalo, že Richelieu celkem rád Laubardemonta pověřil tím, aby jakožto mimořádný a zplnomocněný komisař kardinálův prošetřil a také vyřešil případ „dábské posedlosti“ v Loudunu. Podle některých informací dokázal prý Laubardemont popudit kardinála proti Grandierovi tak, že loudunského faráře označil za autora protiabsolutistického pamfletu „Paní ševcová z Loudunu“ (*La cordonnière de Loudun*), ve kterém byly Richelieuovy snahy o vybudování absolutismu v zemi notně a šfavnatě zesměšněny. Nejen tato, nýbrž i jiná věc ještě přispěly k tomu, že Richelieu spatřoval v Grandierovi svého osobního nepřítele, a to proto, že si troufal oponovat jeho politickým snahám, které ješitný kardinál považoval pro celou zemi za požehnaní.

Kardinál se totiž jal v zájmu posílení absolutismu blokovat v celé zemi hugenotské pozice. Činil tak z té příčiny, aby snad hugenoti pod dojmem toho, že katolická Francie z ryze mocenských pohnutek podporovala v ostatních zemích Evropy protestanty proti katolickým Habsburkům, nerozvinuli popřípadě v důsledku toho hnutí, které by požadovalo na koruně zvýšení práv francouzských protestantů, což by byl Richelieu považoval za vážnou překážku pro své absolutistické plány. Bylo ostatně tehdy dobře známo, že hugenoti namnoze zaujímalí odmítavě stanovisko k absolutismu. V zájmu svých absolutistických plánů se Richelieu kromě toho pustil do nelitostného boje i proti mocné vnitřní katolické opozici, která rovněž nepřála absolutistickým snahám a za svůj politický ideál pokládala stavovskou oligarchii. V souladu se svými širšími politickými záměry nařídil Richelieu správě města Loudunu, kde většinu obyvatel tehdy tvořili hugenoti, aby přikročila k rozboření místního hradu, který tam z vojenského hlediska plnil funkci jakési hugenotské citadely. Splnění onoho příkazu považoval kardinál za důležité nejen proto, že potřeboval oslabit pozice hugenotů ve městě, nýbrž též zlomit odpor některých místních katolických prominentů vůči centralizačním snahám pana kardinála.

Není bez zajímavosti, že když byl vydán rozkaz k rozboření hradu, postavila se proti tomu řada loudunských činitelů na odpor. Vedle guvernéra města Jeana d'Armagnac náležel k hlavním odpůrcům proti destrukci hradu

i farář a kanovník Urban Grandier. Nelze mít vážnějších pochyb o tom, že tak nesmírně ješitný, nedůtklivý a pomstychtivý člověk, jakým byl „všemocný pan kardinál“, nemohl odpůrcům svých snah jejich počinání ani zapomenout, ani odpustit. Když se za nějaký čas na scéně objevilo prošetřování Grandierova obvinění z čarodějnictví, přispěl pak kardinál v neposlední míře svým postojem k tragickému konci tohoto faráře, třebaže jako v mnoha jiných případech, tak i tentokráte jednal Richelieu z přísně utajovaného zákulisí. A v tomto případě mu za nástroj pomsty měl posloužit strýc převorky Johanky, pan de Laubardemont.

Vybaven plnou mocí z nejvyšších míst v Paříži, odebral se nato Laubardemont do Loudunu, kde vzápětí sestavil zvláštní vyšetřující komisi pověřenou zároveň mimořádnou soudní pravomocí, proti které se již nepřipouštěla žádná možnost odvolání k vyšší soudní instanci. Šlo zde tedy v jádře o zřízení mimořádného soudu, vymykajícího se svým charakterem kompetenci obvyklých soudních instancí v království. Pod Richelieuovou záštitou bylo tehdy možno v zemi leccos nezvyklého zařadit. A komu se to třeba nelíbilo, a kdo si proti tomu troufl veřejně protestovat, ten se potázal se zlou. Richelieuem nově budovaný režim nemíval právě ve zvyku jednat se svými odpůrci v rukavičkách.

S ohledem na naznačené věci měl Grandier do budoucna jen nepatrné vyhlídky na šťastné vyvážnutí z nastražené pasti. Byla tu totiž především takto podvázána jinak obvyklá možnost podat si odvolání k pařížskému parlamentu, k nejslavnějšímu soudnímu dvoru v zemi, jehož postoje k čarodějnictví se v té době již vyznačovaly tu a tam jistou dávkou skepse, což prakticky mohlo přinášet úlevu i osvobození některým krivě obviněným.¹⁴

Rozdmýchavači „ďábelské posedlosti“ se mezitím velice tužili, takže satanáš posedl nakonec všechny voršilky z loudunského konventu a na zvládnutí tohoto úkolu musely být do města povolány dokonce i posily. Byli získáni tři exorcisté odjinud, a to po jednom františkánu, kapucínovi a jezuitovi. Situace se přitom stále zhoršovala, obzvláště když posedlost překročila zdi konventu a kdy se jí takřikajíc „nakazila“ řada dívek z města; a kupodivu přitom šlo nejednou o takové, s nimiž před časem Grandier míval přechodné potěšení a pak je jakožto přelétavý milenc nechal zase stát. Jako z udělání všechny svorně přitom tvrdily, že mají strašné trápení od démonů, které prý jim do těla včaroval „satanášův věrný kumpán“ — farář Grandier. Přepilní vymítači při obřadu exorcismu „zjistili“ v jedné jediné ženě až sedm ďáblů naráz.

Důsledkem toho všeho byla nakonec masová hysterie, kdy se při exaltovaných, avšak bezvýsledných scénách vymítání odehrávaly nevidané, senzační věci. Ty pak jedny přihlízející zvědavce naplňovaly hrůzou, jiné zase nedůvěrou a vyvolávaly u nich dokonce posměšky. K naznačeným skeptikům, kteří nevěřili v předváděné triky a kejkle, náleželi nejenom místní hugenoti, nýbrž i řada seriózních katolíků. Navzdory tomu všemu dosáhli režiséři „loudunského běsnění ďáblů“ toho, že téměř šedesát žen postupně obvinilo Grandiera ze „zločinu čarodějnictví“. Soudobý leták pod nadpisem

¹⁴ Naznačenou tendenci, provázenou stále větší dávkou skepse, prokázal o pařížském parlamentě pro uvedené období v cit. knize R. M a n d r o u.

„La Démonomanie de Loudun“ měl čelit odporu skeptiků, vyvolat zároveň proti nim odpor u širší veřejnosti a spolu s ním posílit pozice nelítostných a surových „lovců čarodějnic“, promyšleně připravujících Grandierovu zkázu.

Mimořádná komise, sestavená Laubardemontem záměrně tak, aby v ní převážně zasedali Grandierovi osobní nepřátelé, nedávala tomuto knězi takřka nejmenší šanci na vyvážnutí. Přitom komise měla na mysli nejen Grandierovu likvidaci, nýbrž ve skrytu s tím zároveň sledovala oslabení hugenotských pozic¹⁵ v Loudunu, což bylo zcela v souladu s plány vnitřní politiky Richelieuova režimu. Přitom víme, že Grandier s kardinálovými centralizačními snahami nesouhlasil. O to pak bylo Grandierovo postavení v celé věci nesmírně ztíženo, a měl proto do budoucna pramalé vyhlídky na příznivý výsledek celé nadcházející pře.

Uvědomme si též, že kvapem v Loudunu s přibývajícimi týdny a měsíci ubývalo těch, kteří si před tím dokázali dodat odvahy a vytáhli po Grandierově boku do předem ztraceného boje proti stvůře „všemocného pana kardinála“ – proti Laubardemontovi. U tohoto pána bylo ostatně od samého začátku pozorovatelné jeho skálopevné rozhodnutí potrestat co nejpřísněji drzého, ješitného a domýšlivého faráře od svatého Petra, „nehodného sluhu božího“, Urbana Grandiera. A tenhle drzý rebelant nebyl jen náruživý „lovec pěkných žen a dívek“, a tím prakticky odpůrce celibátu, nýbrž on byl zároveň také náramný politický odpůrce, vzpírající se prakticky proti novým pořádkům, zaváděným v království pod záštitou absolutismu. Pro stoupence absolutismu byl Grandier zároveň rebelant solidarizující se s živly tehdejší stavovské protiabsolutistické opozice. Kromě toho svými úspěchy u žen dokázal Grandier v očích tehdejší veřejnosti pořádně zesměšnit leckterého lokálního exponenta richelieuovských snah.

A tohle všechno nemínili představitelé nového režimu Grandierovi zapomenout a převelice toužili po tom, aby byl za vše exemplárně potrestán tak, aby všem podobným následovatelům přešla chuť dát se případně podobnou nekonformní a opoziční cestou.

Zdá se též, že do jisté míry přitom padala na váhu skutečnost, že Grandier pro své libertinstické smýšlení, a zejména pro své záletnické sklony, plnil z hlediska potřeb a cílů nejvyšších představitelů církevní i státní moci velice špatně od nich očekávanou bojovou funkci v protireformačním zápase, namířeném proti hugenotské pozici v království. Pro své představené byl Grandier prostě velice špatným a dokonale neúspěšným bojovníkem za cíle protireformace v zemi. Vždyť místo co by podle jejich představ sverpě proti hugenotům bojoval, Grandier s nimi naopak namnoze dobře vycházel a při svých osobních potížích nalézal u nich nezdědka podporu a porozumění spíše nežli u katolíků. Ostatně hugenoti mu z politického hlediska byli bližší, ježto jako on odmítali absolutismus. Není divu, že i z naznačených

¹⁵ Je tak možno usuzovat z úryvků korespondence ocitovaných M a n d r o u e m l. c., zvl. na str. 214 a pozn. 38 tamtéž. Nasvědčují tomu však i celkové širší politické aspekty kardinálovy, o nichž již byla výše v textu zmínka. – Politický aspekt Grandierova případu byl v předchozí odborné literatuře až do nejnovější doby převážně opomíjen anebo podceňován. V poslední době k němu do určité míry přihlédl M a n d r o u v cit. práci, nicméně je tu možno zaznamenat zásadní nedostatek především v tom, že autor není schopen naznačený politický aspekt vidět a analyzovat z třídního hlediska; něco takového je mu metodicky naprosto cizí.

pohnutek a příčin si Grandier posléze rozhněval jak své duchovní, tak světské představené.

Je podivuhodné, jak poměrně spolehlivě fungoval mechanismus, který proti Grandierovi do chodu uvedli jeho nepřátelé. Z jejich iniciativy naranžovaná představení v podobě exorcismů představovala pro zástupy zvědavců celkem přitažlivou „dábelskou podívanou“, poskytující některým kromobyčejné vzrušení, jež si v žádném případě nemínili dát ujít. Vždyť kde za oněch časů bylo hned tak možno spatřit nevidané je svíjející, povykující a ječící ženy a dívky, s vytřeštěnými očima, s pěnou u úst a dávající nadto svými rty promlouvat samotnému ďáblu, jak tvrdili exorcisté, a které se kromě toho dokázaly necudně obnažovat a provádět občas i tuze smyslná a necudná gesta? Vůdčí role při oněch „dábelských show“ připadala mladé převorce Johance od Andělů, na jejíž ladné postavě i libé tváři pohledy leckterých přihlížejících mužů spočinuly patrně nejednou s těžko skrývanou lačností a chlípností.

Zdá se, že k obvinění Grandiera z čarodějnictví mladou převorku vedla nejenom ženská touha pomstít se mu za jeho někdejší odmítnutí, nýbrž v nemalé míře patrně i snaha zjednat nově založenému a poměrně ještě chudému konventu jistou popularitu v blízkém i dalekém okolí, a popřípadě takto i pohnout „šlechetoné dárce“ k tomu, aby se loudunským voršilkám dostalo podstatně lepšího materiálního zabezpečení než jakému se těšily doposud. V oně skryté kalkulaci bylo jistě obsaženo i určité riziko. Vždyť „ďáblem posedlé“ jeptišky nemusely vždy a u všech vyvolávat bezpodmínečně soucit. Mohly to být i opačné pocity, kupříkladu strach a odpor. Jak ještě uvidíme, dokázaly loudunské voršilky dosáhnout v naznačené věci přece jenom předpokládaného úspěchu a prospěchu.

Nadmiru závažná role v celé věci připadla kanovníku Mignonovi. On jakožto duchovní správce a zpovědník konventu měl u svěřených mu řádových sester nepochybně velkou autoritu a mohl z ní i pro svou vlastní pomstu výdatně těžit. Jeptiškám se zdálo být z mnoha důvodů prospěšným dát se Mignonem instruovat pro nadcházející, několikrát opakovanou veřejnou podívanou „vymítání ďábla“ z těla domněle posedlých. Při jedné scéně vymítání převorka Johanka vydávala skřeky podobající se kvičení selete a dala si tehdy velice mnoho na svých projevech záležet, ježto exorcismus se konal před očima členů mimořádné soudní komise. Když se tehdy kanovník Mignon¹⁶ ve funkci exorcisty dotazoval domnělého ďábla v těle, jakým způsobem se do jejího těla dostal, odvětil, že prý prostřednictvím květin. A po otázce, pomocí jakých květin se tak stalo, pravil ďábel, že to byly růže. „Kdo je poslal?“, zněl další exorcistův dotaz, a odpověď na to byla: „Urban.“ A na další výzvu, aby Johanka prozradila jeho příjmení, pravila: „Grandier.“ Avšak ani tím se exorcista Mignon nespokojil, a třebaže převorka Johanka v předstíraném vytržení vypovídala jen s velkými obtížemi, dotíral na ni další otázkou: „Pověz, kdo to je!“ Její odpověď zněla: „Kněz.“ — „V kterém kostele?“ — „U svatého Petra.“ — „Kdo přinesl ty květiny?“ a Johanka odpověděla lakonicky: „Ďábel.“¹⁷

¹⁶ „Mignon“ ve francouzštině znamená „něžný, roztomilý“; nositel tohoto jména si však v Loudunu počínal naprosto v rozporu se svým „něžným“ příjmením.

¹⁷ Velice charakteristické jsou přímo lakonicky stručné odpovědi dotazovaných

Obdobným způsobem se prováděly obřady vymítání ďábla též u ostatních posedlých jeptišek, žen a dívek z města Loudunu.

Mignon se snažil, obzvláště pak před členy soudní komise, chlubit se při každé příležitosti svými „hlubokými znalostmi z oboru“. Dal se jednou i slyšet, že podle jeho mínění se prý nyní v Loudunu v plné míře opakuje případ faráře Gaufridyho, známého „čarodějníka z Aix“.

Jakkoli se Mignon v přípravě svých svěřenkyň pro „veřejná vystoupení“ vyznamenával jako přepečlivý instruktor, přece jen se v praxi občas projevily některé vážné nedostatky, které bedlivějším pozorovatelům nemohly ujít. A ty pak u některých kritičtějších osob vyvolávaly pochybnosti a zaslouženou nedůvěru. Za nejpodezřelější okolnost přitom pokládali, že ďábel ústy posedlých žen na dotazy exorcisty odpovídal tuze bídou latinou, vykazující vedle primitivnosti ve vyjadřování řadu hrubých gramatických chyb. A to bylo v příkrém rozporu s tehdejší církevní učením, líčícím obvykle ďábla jako nesmírně rafinovaného a velice vzdělaného protivníka „všemohoucího Boha“. Mnohým proto nešlo do hlavy, že satanáš při loudunských obřadech exorcismu promlouval ústy posedlých žen tak primitivní a někdy až hanebně chybnou latinou. Tato okolnost pak živila u místních skeptiků jejich rostoucí nedůvěru.

Výše naznačené věci probíhaly v Loudunu zpočátku namnoze za situace, kdy Grandier žil ještě na svobodě. Protože dobře věděl, že to vše směřuje proti němu, podal si k místnímu soudu protest proti Mignonovu počínání a rovnou v něm uvedl, že hlavní hybnou silou Mignonova úsilí je pomstychtivost, že před časem neuspěl při soudním procesu proti Grandierovi.

Je příznačné, jak na naznačený Grandierův krok reagoval kanovník Mignon. On k tomu prohlásil, že Grandierovou povinností jakožto duchovního bylo především obrátit se na svou bezprostřední duchovní vrchnost, to je k biskupovi z Poitiers. Když tak Grandier o něco později skutečně učinil, odmítl se k tomu biskup vyjádřit a odkázal Grandiera, aby se ve své záležitosti obrátil k příslušnému světskému soudu. Biskup byl zřejmě již dobře informován o tom, kdo všechno byl v pozadí připravovaného procesu proti Grandierovi, a nemínil se tu stětnout s tak velikou autoritou, jakou byl kupříkladu kardinál Richelieu.

Mezitím se však stalo, že přes velkou podporu z nejvyšších míst se Mignon při svých exorcismech dočasně dostal do dalších potíží. Vyšlo totiž dále najevo, že satanáš zřejmě „mluvil“ v mluvnický chybně latině, nýbrž že ani slůvkem nedokázal zareagovat na některé všetečné a nečekaně vznesené dotazy v jazyce starořeckém, hebrejském i v jiných řečech. I tato věc byla v naprostém rozporu s dobovou představou teologů, podle níž měli přece démoni ovládat všechny jazyky. K tomu se přidaly ještě další námítky místních pochybovačů, které dělaly ve veřejnosti lovcům čarodějnic dosti špatnou reklamu. Jejich psychologické působení bylo tak účinné, že dokázalo na přechodnou dobu zviklat dokonce i odhodlání převorky Johanky. Tehdy však zasáhl na práni tvrdých místních činitelů Johančin strýček, pan de Laubardemont.

„posedlých žen“ z Loudunu. Tak to s největší pravděpodobností chtěl Mignon, že totiž pomocí co nejstručnějších odpovědí se bylo možno nejsnáze vyhnout jazykovým chybám a ženy si mohly stručně odpovědi zapamatovat mnohem lépe než odpovědi dlouhé, které byly v latinském jazyce, v němž se celkem málo vyznaly.

Právě na jeho osobní příkaz byl Grandier 6. prosince 1633, na svátek svatého Mikuláše zatčen a uvězněn na hradě v nedalekém městě Angers. Byla to pro nebohého kněze jistě podivná „mikulášská nadílka“.

Uvěznění nevěstilo nic dobrého, ježto každý tehdy věděl, že dříve nebo později se musí dostat ke slovu mučirna, kde kat se svými pacholky si dokázali poradit se spoustou neprávem obviněných osob před Grandierem i po něm. Tak nesmírně sugestivní, neodolatelná zbraň byla turtura v rukou středověké feudální justice, sloužící slepě a nelítostně zájmům tehdejších vládnoucích tříd. Mučení dokázalo svou neúprosnou silou zlomit a zdrtit i ty nejpevnější a nejodolnější charaktery své doby. Proto nevěstilo Grandierovo uvěznění do budoucna nic dobrého.

Laubardemontem řízená mimořádná soudní komise dovedla brzy poté rozpoutat v Loudunu takový teror, který všechny slušné lidi naplnil děsem a hrůzou. Laubardemont dal pozatýkat všechny, kteří projevíli veřejně odvahu obhajovat Grandiera a odmítali přijmout jeho obvinění z čarodějnictví. Není divu, že za takovéto situace se někteří raději odhodlali město potají opustit. Takto hledali spásu v útěku dva ze tří Grandierových soudruhů, z nichž dva byli duchovními a třetí byl advokátem. Soudcům padl do rukou z Grandierových bratrů právě ten advokát, a to prostě proto, že jedna z posedlých žen ho, zřejmě z cizího návodu, obvinila z čarodějnictví. Z vězení se mu podařilo uprchnout až po bratrově popravě, a to ještě za cenu velikých obtíží. Z této epizody je vidět, jak účinně dovedli členové mimořádné soudní komise obyvatelstvo města, které se jejich práci stavělo na odpor, terorizovat.

Rovněž jeden místní lékař, který přišel na stopu podvodům a nepřístojnostem v souvislosti s Grandierovým procesem a učinil o tom úřadům udání, byl nakonec nucen uprchnout do Itálie, aby takto unikl pomstě členů oné neblahé soudní komise.

Při domovní prohlídce na Grandierově faře nenašli však úřední činitelé nic, co by mohlo faráře usvědčit z čarodějnictví. Kromě lascivních veršiků, které nebyly ostatně psány jeho rukou, našli tam jen rukopis Grandierova traktátu namířeného proti celibátu. Nic víc tam při nejlepším vůli nedokázali objevit, co mohlo být podle dobových zvyklostí uznáno za „corpus delicti“ nasvědčující tomu, že Grandier byl čarodějníkem. Nemohli tam především najít žádnou „čarodějnou knihu“.

Grandierovi úhlavní nepřátelé však nevěšeli hlavu a věřili, že nebudou zklamáni novými posilami, které rozšířily kolektiv exorcistů. Byli to zejména dva kapucínští mniši, Eliseus a Tranquillus, kterým se ve spolupráci s františkánem Lactantiem a s dalším karmelitánem podařilo posléze dovršit zkázonosné dílo započaté Mignonem. Tihle starí praktikové se ve svém řemesle náramně dobře vyznali, a „zlí duchové“ pak od května do srpna 1634 mluvili z posedlých žen jako vyměnění. Mnohomluvně pak na Grandiera prozrazovali hrozné věci, takže pak nebylo horšího lotra a satanášova kumpána nad faráře. V srovnání s prací nových vymítačů se Mignon jevil jako hotový břídil.

Je třeba připomenout, že kapucíni na tom byli tehdy ve Francii velice dobře. Vždyť jejich řádový druh, François Leclerc du Temblay, proslulý v historii spíše pod jménem „páter Josef“, dokázal kardinálu Richelieuovi pomocí důmyslně vybudované sítě důvěrníků, ve které prim hráli kapu-

cínští mniši, zorganizovat náramně rafinovanou a na svou dobu znamenitě fungující špionážní službu, zaměřenou k odhalování jak vnitřních, tak i zahraničních nepřátel kardinála Richelieua. Z té příčiny náležel „páter Josef“ k největším důvěrníkům kardinálovým a ne nadarmo mu tehdy ve Francii s pocitem obav nebo respektu říkali „šedá eminence“, a to podle barvy jeho mnišské kutny. A není bez zajímavosti, že právě s tímto nebezpečným mužem se Grandier dokázal před lety dostat do osobního konfliktu.¹⁸ I z právě uvedené okolnosti vyplývá, že loudunský farář měl tak říkajíc báječnou schopnost, jak si sám sobě škodit a dělat si na všech stranách osobní nepřátele. Přitom měl navíc ještě tu smůlu, že osoby, které si dokázal zneprátelit, mívaly časem tak velkou protekci na nejvyšších místech v království, že proti tomu byl prostě bezmocný.

Nemůže proto udivit, že v Loudunu proti Grandierovi angažovaní kapucíni, opírající se o nejlivnější lidi v Paříži, si časem dovedli poradit s mužem, který platil za odpůrce nového režimu a jehož bylo nejlépe se zbavit pomocí obvinění z čarodějnictví, z něhož nebylo prakticky možno vyvážnout. Naznačený prostředek se zde skutečně neminul účinkem.

Je nicméně v souvislosti s řečeným zapotřebí též povědět, že by bylo upřílišněné a nesprávné, kdybychom veškeré v loudunské aféře vystupující ženy chtěli šmahem považovat za podvodnice, za dobře vycvičené komediantky. Nelze totiž zároveň pochybovat o tom, že mezi aktérkami „dábelské posedlosti“ se tu vyskytly i některé duševně ne zcela normální ženy, které pod vlivem rafinované manipulace dirigujících aranžérů propadly časem masové hysterii. Takové ženy či dívky byly nakonec samy přesvědčeny o tom, že se fakticky staly obětmi démonů, včarovanych jim do těla z návodu „zloucha Grandiera“. Ostatně i jeho mužná krása byla v souladu s pověřivými představami oné doby pokládána za „dávoblu krásu“, za dílo „mámení démonů“, za projev zlých „satanášových svodů“. Rovněž notoricky známé Grandierovy milostné úspěchy u žen si mnozí z jeho současníků nedokázali vysvětlit jinak, než za pomoci „nadpřirozených nečistých sil“.¹⁹

Jakmile se Grandier dostal do spárů zkušených a bezohledných profesionálů, zvládnuvších přímo mistrovsky kompletní škálu veškerých horrorů, jakou jim za oněch časů dával k dispozici inkviziční soudní proces s čarodějnicemi, bylo to jen otázkou času, aby ho zničili. Po čtyřech měsících

¹⁸ Srov. Šindelář, *Kardinál de Retz*, str. 11–12 a zejména Pitaval, *Slavné kriminální případy*. Praha 1966, str. 125, kde je výslovně připomenuta osobní zainteresovanost „pátera Josefa“ na Grandierově procesu a dále, že tento mnich v kritické chvíli dokázal popudit Richelieua proti Grandierovi. „Páter Josef“ nedovedl patrně Grandierovi ani po řadě let zapomenout jednu osobní urážku utrpěnou od něho v době, kdy on sám působil ve funkci představeného v menším kapucinském klášteře v Joussay a byl tehdy ještě z politického hlediska celkem bezvýznamný mnich. Osobní zájem „šedé eminence“ na Grandierově procesu se projevil kromě jiného i tím, že „páter Josef“ se odebral na krátký čas incognito do Loudunu, aby se na místě samém přesvědčil o průběhu věci. Přestože tu nebyl s prací svých řádových druhů příliš spokojen, přece jen nakonec hlavního cíle bylo dosaženo Grandierovou popravou; srov. Soldan–Hepp–Bauer II, str. 166.

¹⁹ Tento mýtus se ve veřejnosti snažili posílit i Grandierovi soudcové, když po jeho popravě dali uveřejnit domnělý písemný závazek pekelných sil, které mu prý kromě jiného slibovaly též „neodolatelnost u žen“.

vazby v Angers byl odtud převezen do Loudunu, a to do zvlášť upraveného vězení u Grandierova úhlavního nepřítele — kanovníka Mignona.

Grandierovi odpůrci zašli ve své zlobě a podlosti dokonce tak daleko, že zhotovili text domnělé Grandierovy smlouvy s peklem, jejíž znění „získali“ výslechem posedlých žen. Text oné absurdní smlouvy předložili soudu a po Grandierově smrti měli dokonce odvahy jej zveřejnit tiskem. Avšak nejen to, oni dokázali vyrobit ještě další podvrh, a to další smlouvu, kterou na rozdíl od předchozí, podepsané domněle Grandierovou vlastní krví, tentokrát podepsali nejvyšší představitelé pekel, ve které Grandierovi příslibovali „neodolatelnost u žen, květ pannen, všemožná důstojenství, vyznamenání, zábavy a bohatství“ a řadu jiných věcí. I tento podvodný škvár si troufali po Grandierově smrti uveřejnit, aby prý nedůvěřivým osobám mohlo být ukázáno, jak hnusným a strašlivým zločincem Grandier domněle byl.²⁰

Navzdory tomu všemu nedokázali soudcové a mniši rozptýlit pochybnosti v hlavách lidí ve městě, kteří za tím vším správně tušili podvod, klam a darebáctví.

Chtějící příspěť k rozptýlení naznačených pochybností, dali mniši rozhlásit, že jeden z exorcistů prý přinutí ďábla usazeného v jedné z posedlých, aby panu de Laubardemont sundal klobouk z hlavy a nechal se jej pak dokonce volně vznášet nad jeho hlavou tak dlouho, pokud se bude zpívat Miserere. Z plánovaného představení však nakonec sešlo, ježto někteří nedůvěřivci přišli na to, že právě nad místem, kde měl stát Laubardemont, byla otvorem ve stropě spuštěna nitka opatřená na konci háčkem, kterou měl manipulovat předem sjednaný a vycvičený chlapec a využít k tomu šera v místnosti. Z té příčiny se měla celá scéna odehrát až ve večerních hodinách. Celý podvod byl včas odhalen a způsobil v Loudunu další skandál.

V důsledku vzniklé ostudy si Grandierovi nepřátelé pozvali začátkem července 1634 do města biskupa z Poitiers, pana de La Rochepezay. Ten se pak ve svých kázáních tuze zle obořil na ty, kdož se opovažovali nevěřit v možnost ďábelské posedlosti a odmítali věřit v Grandierovu vinu v té věci.²¹ K tomu navíc se ještě přidali mniši-exorcisté se svou vlastní propagandou, kteří odpor skeptiků bez okolků označili hned za urážku samotného Boha a kvalifikovali jej zároveň jako projev vzpoury proti králi a proti jeho prvním ministrom — kardinálu Richelieuovi.

Než ani tímto krokem se nepodařilo zlomit odpor Grandierových stoupců ve městě, kteří si pak dokonce dodali odvahy k tomu, že podali písemnou stížnost ke králi a zároveň se přitom dovolávali pomoci u pařížské Sorbonny, aby již konečně byla učiněna přítrž orgiím exorcistů v Loudunu. U slušných křesťanů to podle jejich mínění vyvolává hnus

²⁰ Vondráček—Holub, *Fantastické a magické*, str. 225—226, kde najdeme otištěny texty obou domnělých „smluv“. Jejich text náleží plným právem do učebnice psychiatrie. Ukázkou faksimile pozdějšího opisu obou smluv s ďáblem otiskují Soldan—Heppel—Bauer II, str. 170 a 171.

²¹ Je zajímavé, že biskupův nadřízený, arcibiskup z Bordeaux, si v té době zachovával k případům posedlosti v Loudunu celkem rezervovaný postoj (Mandrou, str. 213), avšak později si již sám netroufal zasáhnout v Grandierův prospěch, ježto se dověděl, jak vysoce postavené osoby v království stály za Grandierovými odpůrci.

a odpor, jak se tu proti Grandierovi zneužívá lidské lehkověrnosti a po-
věřivosti.

Uvedená stížnost k nejvyšším místům v království však ještě více po-
pudila samolibé členy mimořádného tribunálu, především pak jejího před-
sedu, pana de Laubardemont, který vzápětí sáhl k ještě tvrdším represím.
V jejich rámci došlo k zatčení dalších lidí, podezřelých ze sympatií ke
Grandierovi. Najít si důvod k jejich zatčení nebylo tehdy nijak těžké.
Stačilo prostě obvinít je z čarodějnictví! Nová zatčení měla zvýšit teror,
zastrašovat a lámat především u skeptiků jejich vůli k dalšímu odporu.

Cynismus Grandierových odpůrců zašel tak daleko, že dokonce navrhli,
aby se Grandier sám osobně pokusil vyhnat z posedlých žen „zlého ducha“.
Mohl by prý mít větší úspěch než ostatní exorcisté, a to už z té pouhé
příčiny, že on sám přece ony nečisté síly do těla žen domněle včaroval.
A jeho prý by měli démoni poslechnout především.

Pro postup mimořádného tribunálu ve věci Grandierově je charakte-
ristické, že zpočátku dával vůči obviněnému přednost psychickému teroru
před fyzickým a že si takto výslech v mučirně ponechával dosti dlouho
v záloze.

Zdá se, že Grandier dosti dlouho věřil, že se mu podaří vyjít z celé
věci podobně, jako se mu to povedlo před několika málo lety, kdy
nad svými osobními nepřáteli zvítězil a dosáhl plné satisfakce. V na-
značeném optimistickém duchu psal také své matce z vězení a v důvěře
v to, že celé proti němu vznesené obvinění je nesmyslné, věřil ve šťastný
konec své soudní pře. Když však v průběhu doby viděl, jak se proti němu
postupovalo, jak soud i další instance odmítaly jeho protesty, začal ztrácet
víru ve spravedlnost. Grandier kupříkladu žádal, aby byl prohlédnut vzdě-
lanými a nestrannými lékaři, a ve své žádosti se dovolával případu, který
ve své knize zachytil Pierre Pigray,²² lékař francouzského krále Jindři-
cha III. Šlo tu o 14 lidí, původně odsouzených v roce 1559 místním soudem
pro čarodějnictví, kteří byli nakonec na základě Pigrayovy lékařské pro-
hlídky parlamentem v Tours osvobozeni. Došlo k tomu hlavně proto, že
Pigray nenalezl na těle obviněných žádné takřčené „ďábelské znamení“.
I tuto žádost, dovolávající se rozvážného postupu Pigrayova, odmítla lou-
dunská mimořádná komise jako nepodstatnou.

V neutuchající míře pokračovaly mezitím teatrální scény s posedlými
jeptiškami v jednotlivých kostelích města, kde pro „posedlé“ zřídili zvláštní
vyvýšená pódia, aby všichni diváci z Loudonu i z blízkého a dalekého okolí
dobře mohli vidět a přijít si tak říkajíc na své, když exorcisté se pokoušeli
vyhnat zlé duchy z těla postižených. Hrnoucí se proudy zvědavců zname-
naly tehdy zvýšené příjmy jak pro město, tak i pro konvent voršilek.
A členům mimořádného tribunálu nové exorcismy poskytovaly další ma-
teriál „usvědčující“ Grandiera z domnělého čarodějnictví.

Po maximálním využití účinků psychologického teroru přikročili pak
soudcové i k surovému fyzickému násilí. Ke slovu se dostal v mučirně kat

²² Jde o učebnici *Epitome des Preceptes de Médecine et de Chirurgie, avec ample
déclaration des remèdes propres aux maladies* (Paris 1606), kde případ je vylíčen
na str. 516, jak uvádí Mandrou, l. c., str. 156–157. Pro relativně rozumné postoje
k problémům čarodějnictví možno Pigraye hodnotit kladně; srov. o něm bližší
u Mandroua, str. 53, 155–156 a 159–160.

se svými pacholky, aby pomohli dovršit dílo spiknutí proti Grandierovi. Podrobili na příkaz soudců nebohého faráře nelítostnému mučení a při bezohledném použití takřečené „španělské boty“ rozdrtili Grandierovi jeho holeně na nohou tak strašně, že z nich po sejmutí želez vyhrězl morek a že bylo vidět dále odštěpky rozdrčených kostí. Přesto odmítl přiznat se k tomu, že je čarodějníkem a pouze jen doznal, že svými milostnými dobrodružstvími porušoval celibát a že svůj spis proti kněžskému bezženství napsal hlavně proto, aby prý takto pomohl rozptýlit pochybnosti jedné dívky, na jejíž milostné přízni mu tehdy zvláště mnoho záleželo.

Nakonec však ani Grandier ve svém odporu nedokázal setrvat. Jeho soudcové jej totiž dali mučit tak dlouho, dokud z něho nedostali takzvané „přiznání“. A nic mu pak již nebylo platné, když po sejmutí z mučidel zase své doznání odvolal. I pro takový případ měli soudcové pohotově svérázné vysvětlení. Označili jej cynicky za zoufalý ďáblův pokus o záchranu svého druhu a spoluviníka před spravedlivým potrestáním. Onen způsob vysvětlení nepředstavoval žádnou místní specialitu, nýbrž používali ho zcela běžně při inkvizičních procesech i v jiných evropských zemích, kam se inkvizice podařilo proniknout. Ostatně donutit obžalovaného k doznání viny, a to zpravidla pomocí tortury, náleželo tehdy k neodmyslitelné součásti každého inkvizičního procesu. Rovněž Grandier byl podle zásad naznačeného procesu vyšetřován a nakonec i ortelován.

Rozsudek nad nešťastným farářem Urbanem Grandierem byl v Lodunu vynesen 18. srpna 1634, a to v době, kdy značná část Evropy byla již po řadu let zmítána strastmi a útrapami třicetileté války. Vynesený ortel zněl takto:

„Uznali jsme a vyhlášíme, že řečený Urban Grandier byl právem obžalován a usvědčen ze zločinu kouzelnictví a čarodějnictví i z toho, že přivodil posedlost několika jeptišek z řádu svatě Voršily z tohoto města Loudonu i několika dalších světských osob. Za to i za další zločiny a provinění jsme ho odsoudili a odsuzujeme, aby s obnaženou hlavou, s provazem okolo krku a s hořící svíci o váze dvou liber v ruce, před hlavním portálem chrámu sv. Petra na tržišti a před kostelem sv. Voršily v tomto městě vykonal pokání a na kolenou prosil Boha, krále i spravedlnost o odpuštění. Až to bude vykonáno, budiž odtud odveden na náměstí sv. Kříže a tam přivázán ke kůlu na hranici, která tu bude navršena, a na ní zaživa upálen se všemi čarodějnickými smlouvami a listinami u soudu uloženými, spolu s rukopisy knihy, kterou sepsal proti bezženství kněží. Jeho popel budiž rozhozen do větru. Zároveň s tím jsme oznámili a tímto pak vyhlášíme veškerý a jakýkoli jeho majetek za propadlý a konfiskovaný ve prospěch krále, avšak tak, aby z toho byla vyčleněna částka 155 livrů a použita k zakoupení měděné desky, do níž bude tento rozsudek v zkrácené podobě vyryt, a ta pak bude upevněna na důstojném místě na věčnou paměť v kostele sv. Voršily. Dále nařizujeme, aby před vykonáním tohoto rozsudku byl řečený Urban Grandier podroben útrpnému výslechu prvního i druhého stupně, aby takto prozradil své spoluviníky“.²³

²³ Ortel otiskl Pitaval, *Slavné kriminální případy*, str. 141 a též Soldan-Heppe-Bauer II, str. 168–169. V poněkud zestručněné podobě jej uvádí cit. publikace *Oběti pověry* (Maticе lidu, roč. V, čís. 7, str. 160–161) a nověji též Von-

Ačkoli Grandier byl v souladu s ortelem podroben dalšímu mučení — což bylo tehdy po vynesení rozsudku dost nezvyklé opatření —, odmítl zmužile tento rozsudek; řekl, že je nevinný a jako takový nemohl mít proto také žádné spoluviníky. Na oné výpovědi vytrval až do svého hrozného konce. Bylo mu tehdy 44 let. Ke svým nesvědomitým a krutým soudcům měl jedinou prosbu, aby ho neupalovali zaživa.

Téhož dne navečer, co byl vynesen ortel, byl Grandier upálen. Byl spálen zaživa, ježto na provaze, kterým měl být před zapálením hranice milosrdně uškrcen, nadělal kdosi potají tolik suků, že provaz nebylo možno kolem hrdla utáhnout, takže i tento akt milosrdenství měl být nebohému knězi odepřen. V pozadí naznačené sabotáže hledali někteří současníci některého ze zfanatizovaných mnichů, který prováděl v Loudunu exorcismy.

Rozsudek byl splněn takřka do posledního písmene. Pouze akt pokání před loudunskými kostely musel být proveden s menší korekturou. Nemohl být proveden vkleče, jak chtěl ortel, nýbrž vleže, ježto mučením rozdrčené nohy Grandierovi nedovolovaly, aby si mohl kleknout. Marně se zainteresovaní a zuřící řeholníci, zatížení spoluvinou na Grandierově hrozném konci, do poslední chvíle ještě na popravě snažili na něm vymámit takřečené „doznání“. Stojí též za uvedením, že hranici nakonec nezapálil kat, jak by se to jinak slušelo a patřilo, nýbrž vztekem soptící františkánský páter Lac-tancius, hrozně zklamaný tím, že Grandier zůstal až do posledního dechu zatvrzelý a neoblomný „čarodějník a ďáblův služebník“.

Této otřesné popravě přihlíželo na šest tisíc lidí z města i okolí a ti všichni viděli Grandiera umírat statečně a důstojně. Svě nepřátele v posledních okamžicích života neproklínal a nevolal po pomstě, nýbrž soustředil se plně na Boha. „Bože můj, odcházím k Tobě, slituj se nade mnou, Bože můj!“; to byla poslední jeho slyšitelná slova.

Jeho strašlivá smrt vyvolala nakonec mezi mnohými lidmi jiný účinek, než si přáli ti, kdož onen horror naaranžovali a zrežírovali. Nemálo současníků nebylo ochotno v Grandierovi spatřovat vyvrhele a zloducha, jak si to přáli jeho nepřátelé, nýbrž oceňovali naopak „velikost jeho statečnosti“, jeho „heroické pohrdání smrtí“ a někteří jej byli dokonce ochotni považovat za „mučedníka“.²⁴

Grandierova poprava vyvolala postupně v celé zemi neobyčejně velké vzrušení a hotový skandál. Z celého případu vyplývá, že širší pozadí Grandierovy aféry bylo značně složité a místy až nepřehledné. Poukázali jsme si na to, že se tu stýkaly a zároveň křížily tuze rozmanité zájmy a přání, a to jak lokálního, tak zejména i celostátního významu a dosahu. Feudální třídní justice zde nelítostně a surově, pod záminkou čarodějnictví, odstranila z cesty muže, který se stal překážkou nejen pro místní, nýbrž i pro širší zájmy, týkající se celého království, v němž byl tehdy právě budován a upevňován absolutistický režim, odhodlaný všemi prostředky likvidovat jakoukoli opozici namířenou proti němu. Grandier, který jako vážná překážka vnikl do soukolí naznačených zájmů, byl prosazení oněch zájmů na-

dráček—Holub, *Fantastické a magické*, str. 225. Český překlad ortelu jsem ve srovnání s předchozími autory poněkud stylisticky upravil, aniž jsem tak porušil jeho smysl.

²⁴ Srov. M a n d r o u, l. c., str. 215 a zvl. pozn. 39 tamtéž.

konec cynicky obětován. Stalo se tak arci, v souladu s dobovým pokrytectvím příslušníků vládnoucích tříd, pod zcela jiným právním titulem. A ten byl zašifrován pod kuriózním or telem, vynesným formálně pro domnělý zločin čarodějnictví, který byl jinak z objektivního hlediska neprokazatelný. To však tehdejší mocipánům naprosto nevadilo. Je naprosto nezajímavé, zda farář Grandier byl objektivně vinen či nevinen. Oni prostě potřebovali, aby byl vinen a mohl jim takto posloužit za odstrašující preventivní příklad pro všechny podobné, kteří by měli v úmyslu vzpirat se proti nově zavedeným pořádkům a chtěli by proti vládnoucí třídě jakkoliv rebelovat. V tom třeba hledat hlubší smysl a vlastní logiku Grandierova zdánlivě absurdního soudního procesu, třebaže jeho průběh byl zároveň v nemalé míře ovlivňován tížádstivými a pomstychtivými choutkami takové Johanky od Andělů, dále kanovníka Mignona a celé suity manželských paroháčů, kteří prahli po exemplární odplatě. K tomu se pak družily uražené city oklamaných žen a dívek postižených Grandierovou milostnou přelétavostí. Tohle vše se kromě dalších věcí roztodivně podílelo na složitém předětu, jež posléze vytvořilo soudní materii proti Grandierovi. Naznačený mnohotvárný, bizarní komplex byl přirozeně bohatě poplatný dobovým pověrečným představám, které byly dílem učeného a dílem lidového původu, a těch také bylo v procesu proti Grandierovi v maximální míře využito, lépe řečeno – zneužito.

Grandier přirozeně nebyl a nemohl ani být žádným čarodějníkem. Ovšem jakožto kněz římskokatolické církve se provinil proti celibátu, za to se však neodsuzovalo k smrti.²⁵ Poškodil však takto církevní zájmy v její systematicky prováděné protireformační kampani v zemi, ježto svými milostnými dobrodružstvími vrhal špatné světlo na církevní autoritu. O tom však v ortelu nenajdeme ani slůvka a podobně ani o jeho projevech odporu proti absolutistickému režimu, který patrně rozhodujícím způsobem Grandierovi v jeho soudním procesu přitížil. Ale takový už to za oněch časů byl vžitý způsob a zakořeněný zvyk, kdy se totiž pokrytectví stalo takřka nedílnou součástí tehdejší státní a vládní rezóny. A prostě považovala za správné a užitečné skrývat holé, nelitostné mocenské aspirace pod maskou tradičních, nábožensky přioděných frází, provázených tajuplným tlacháním o démonech, žvaněním o čarodějnicích, o jejichž existenci již sice tehdy rozumnější lidé právem pochybovali. Nebylo jich patrně ještě příliš mnoho, ježto více jak tisíciletá, systematicky prováděná ohlupovací kampaň římské církve nemohla ze sociálně psychologického hlediska zůstat bez trvalejších následků na mentalitu mas. Na druhé straně se však zdá velice pravděpodobným, že skeptiků, projevujících nesouhlas s výše naznačeným

²⁵ Prohršky proti celibátu byly v minulosti a jsou doposud u příslušníků kléru římskokatolické církve běžnou věcí, která je sice pokrytecky stále popírá, ale přesto existuje. Nadřizená místa z porušení celibátu nemívála ve zvyku dělat velké aféry. Výjimku tu nečinil v té době ani kardinál Richelieu, který si rovněž tu a tam dopřával potěšení „s přítulnými a povolnými ženami“. Zvláštností Grandierova případu však bylo, že on se proti celibátu provinil poněkud více, než bývalo tehdy tak říkajíc v kraji zvykem. Toho pak bylo proti němu zneužito, zejména když se stal i z jiných, daleko závažnějších pohnutek nepohodným pro svou duchovní i světskou vrchnost a posléze až neúnosným. Pak mu tedy pro jistotu podsunuli „zločin čarodějnictví“, z něhož za daného stavu věcí nebylo prakticky možné vyváznout se zdravou kůží.

postupem vládnoucích církevních i státních míst ve věci čarodějnictví, bylo daleko více, než by se komu na první pohled zdálo. Bylo nepochybně nemálo těch, kteří své pochybnosti před druhými lidmi raději skrývali ve svém nitru a navenek je tajili, s nikým o nich nehovořili. A naopak podstatně méně bylo nade vší pochybnost takových statečných lidí, kteří si troufali vyslovovat své pochybnosti nahlas, a dokonce před širší veřejností. Bylo tomu tak z té prosté příčiny, že preventivní pocit strachu z možných následků, represí, hrožících od feudálního mocenského aparátu, byl prvořadým a přímo rozhodujícím motivem pro výše naznačený způsob reagování lidí na tyto události. Byl to nicméně celkem pochopitelný a veskrze lidský i přirozený způsob reagování. Nemá nad tím smyslu hořekovat, ježto ze strachu o sebe, svou rodinu a své blízké reaguje podobným způsobem v těžkých chvílích většina lidí podnes, zejména v třídních společnostech, kde se vládne pomocí krutého a holého násilí.

Nebude na škodu, seznámíme-li se alespoň ve stručnosti s dozvuky Grandierova případu. Jeho strašlivou popravou nebylo zdaleka skončováno s „dáblovým řáděním v Loudunu“. I v dalších letech zbývalo exorcistům stále dosti práce s domněle posedlými ženami, a to zřejmě ze dvou důvodů.

Předně se inkvizitoři potřebovali vypořádat s těmi lidmi, kteří měli tu drzost, že se zastávali Grandiera. Zastrášovat odpůrce, to byla ostatně stará a osvědčená praktika inkvizičních tribunálů, a loudonští „lovci zlých duchů“ neviděli žádný důvod pro to, proč by se zrovna oni měli dobrovolně zřikat tak společlivého prostředku. Za druhé tu na neposledním místě padaly na váhu též materiální zájmy města a s tím také interesy chudého kláštera loudunských voršilek, který se pro posedlost jeptišek stal široko daleko známý, a veřejně prováděné obřady vymítání ďáblů lákaly velké množství zvědavců z blízkého i dalekého okolí. Jejich utracené peníze v Loudunu přinášely nejen užitek městu, nýbrž i klášteru voršilek, v němž se tak čiperně od přichozích zvědavců vybíralo na milodary a tak podobně.

Poražané obřady exorcismu zde dostaly časem vzhled přitažlivých poufových atrakcí a měnily se pak v jakási divadelní představení, vzbuzující obrovský zájem obecnstva. „Posedlé panny“ skýtaly poté víceméně stereotypní podívanou, při níž se jedny bez rozpaků svlékaly donaha, jiné se zase válely po zemi v záchvatech, s křečovitě ztrnulými údý a vykřikovaly přitom jména svých domnělých milenců, a to nejen bydlících ve městě, nýbrž dokonce z „pekelné říše“.

A na tom všem krčmáři, obchodníci i voršilky ve městě vydělávali, a nebylo tudíž důvodů, proč by se nemělo ve „vyhánění ďábla z těla posedlých“ dále pokračovat. Posedlé jeptišky začaly označovat další spoluviníky „zloducha Grandiera“, především osoby, které se Grandiera zastávaly, protože od nich hrozilo nebezpečí pro materiální zájmy voršilek. Kdyby byl odhalen tento podvod, pak by to znamenalo ztenčení příjmů pro konvent voršilek.

Přichystaná divadelní představení, za jaká je nakonec potřebí loudonské

exorcismy více méně považovat, se sice po řadu let stala ne právě zanedbatelným zdrojem příjmů pro město i klášter, nicméně i ta musela jednou zevšednět a skončit. Došlo k tomu za velmi zajímavých okolností, kdy do věci zasáhla rozhodujícím způsobem neteř kardinála Richelieua.

Byla to Marie-Madelaide de Vignerot, vévodkyně z Aiguillonu, která shodou okolností navštívila Loudun a na vlastní oči tam spatřila jednu exorcistickou podívanou. Ta ji jak pro předvedené oplzlosti a necudnosti, tak i pro celkové křupanství při obřadu projevené rozhněvala tak velice, že o tom neprodleně napsala do Paříže svému mocnému strýci. Richelieu pak pod dojmem onoho dopisu ustal podporovat loudunské místní činitele a přestal pak zejména posílat pravidelnou peněžitou podporu tamním voršilkám.²⁶ Stalo se tak v roce 1638, tedy čtyři roky po Grandierově popravě. Je nejvýš zajímavé, že přibližně v téže době jsme svědky toho, jak „ustaly“ potíže loudunských jeptišek, které se kupodivu cítily vyléčeny z „dábelské posedlosti“.

K tomu navíc se přihodilo, že přibližně v téže době zešílel a pak zemřel kapucínský mnich Tranquillus a podobně skončil i lékař Manouri, který rovněž přispěl svou hřívnou ke Grandierovu odsouzení. Je jistě charakteristické, že někteří současníci smrt obou jmenovaných mužů považovali za spravedlivý trest boží za jejich bezpráví spáchaná na Grandierovi. Takových a podobných historek, propagujících myšlenku trestu božího stíhnutí osoby, které měly na svědomí Grandierovu smrt, kolovalo tehdy v zemi mnohem více. Tak například, když v prosinci 1651 skončil v Paříži nelslavně jako bandita syn pana de Laubardemont a byl při přestřelce zabit, komentoval zprávu o tom tehdejší známý lékař Guy Patin touto poznámkou: „Což to snad není boží trest pro rodinu tohoto bídného soudce, aby byla odčiněna krutá a nemilosrdná smrt ubohého kněze, jehož krev volá o pomstu?“²⁷ Tento výrok je zároveň náramně výmluvným dokladem pro to, že znalost Grandierova otřesného případu zůstala živá i po sedmnácti letech od jeho popravě a že nad ním vynesenoř ortel byl mnohými odmítán a odsuzován jako hrozná nespravedlnost.

A jak skončila podnikavá a čiperná převorka loudunských voršilek Johanka od Andělů? Ta, přes některé slabé chvílky, kdy ve snaze utéci před hryzavými výčitkami vlastního svědomí chtěla onu hroznou hru prostě přestat hrát a přiznat se, dostala po domluvách od takzvaných tvrdších povah nakonec „rozum“ a soustředila se pak zejména na úkol, jak získat co nejlepší materiální zabezpečení pro svůj nezámožný konvent. Jakmile shledala, že patrně nebude možné trvale počítat s příjmy z posedlosti, hledala již od roku 1635 za to vhodnou náhradu, arci v poněkud jiné poloze. Začala si hrát na velezbožnou a náramně skromnou řeholnici, u níž prý milý Pánbůh ráčil nalézt zvláštní zalíbení tím, že na její levé ruce provedl „zázrak“. Ukázala se na ní stigmata v podobě rudých nápisů: „Ježíš, Maria, Josef, František Saleský“. Řečený nápis se v podobném shluku objevoval na převorčinně ruce o svátcích, a to takovým způsobem, že to již u některých současníků vzbuzovalo oprávněnou nedůvěru. Když se totiž stalo zjevným, že někdejší „dábelská posedlost“ je již pekuniárně málo výnosná,

²⁶ Baschwitz, str. 230.

²⁷ Cituje Pitaval, *Slavné kriminální případy*, str. 157.

prohlásila se převorka z ní za vyléčenou a tak říkajíc „přesedlala“ na stigmata, od nichž si slibovala vydatnější výdělek.

Přikročila pak k okázalému propagování Františka Saleského (1567 až 1622), vykonala pouť k jeho hrobu do Savojska, kde si pomocí nově založeného řádu salesiánů získala velké zásluhy v protireformačním tažení.²⁸ Kromě toho se pokoušela úsilovně dostat k audienci u kardinála Richelieua, aby znovu získala ztracenou přízeň a zejména pak finanční podporu klášteru, kterou před časem odepřel. V roce 1638 se jí za pomoci strýce, pana de Laubardemont podařilo s kardinálem hovořit a dosáhla přitom jen daru v podobě pěti set zlaťáků,²⁹ nikoli trvalou a pravidelnou podporu, jak si to představovala ona. Výplatou řečené odměny chtěl mít patrně kardinál od převorky Johanky napříště trvalý pokoj, ježto Grandierova poprava v dostatečné míře stačila přispět k politické stabilizaci poměrů v Loudunu v duchu přijatelném pro kardinála.

Dobová publicita se sice postarala o jistou popularizaci a propagaci stigmat objevujících se domněle na levé ruce převorky Johanky, avšak ty již nemohly zdaleka přinést tak znamenitý finanční efekt, jak tomu bylo za časů, kdy u loudunských jeptišek „zuřil ďábel“ a vyvolával v jejich tělech posedlost.³⁰

Dost často jsme se výše zmiňovali o angažovanosti kardinála Richelieua v loudunském případě, avšak nikdy jsme si o tom nepoložili otázku, zda Richelieu, který byl jinak tvůrcem relativně pokrokového politického režimu v zemi³¹ a zároveň zakladatelem Francouzské akademie (1635), zda onen muž na poměrně vysoké intelektuální úrovni skutečně věřil na čarodějnice či nikoli. Byť jsme Richelieuovy zásahy do Grandierova případu vysvětlili převážně pomocí motivů politických, nemusí to ještě znamenat, že bychom takto chtěli naznačovat, že kardinál byl do té míry osvěceny, že v existenci čarodějnic prostě nevěřil. Chtěli bychom zdůraznit, že by bylo neoprávněné něco takového naznačovat, natožpak tvrdit. Naopak je zapotřebí otevřeně povědět, že tento jinak velice vzdělaný a moudrý kardinál zůstal v jádře dítětem své doby, překypující ještě pověrami. Ani on se ještě nedokázal propracovat k přesvědčení o nesmyslnosti víry v reálnou existenci čarodějů, čarodějnic a čarodějnictví vůbec.³² Na

²⁸ Johanka se zřejmě též zapojila do akce za jeho svatořečení, ale v tom nebylo dosaženo úspěchu, ježto František Saleský byl za světe prohlášen až v roce 1655; k tomu pak 1877 přibýlo jeho zařazení mezi tzv. „církvní učitele“.

²⁹ M a n d r o u, str. 216.

³⁰ T ý ž, str. 216–219.

³¹ Šlo v jádře o absolutismus tudorovského typu, který měl relativně pokrokovější charakter než absolutismus tzv. španělského typu; srov. k tomu bližší B. Š i n d e l á ř, *Třídně politické aspekty absolutní monarchie v 16.–18. století*. ČSCH 1976.

³² Richelieu v době, kdy byl ještě biskupem v Luçonu v kraji Vendée, nepochybně věřil v čarodějnice, jak o tom zcela evidentně svědčí jeho *Instruction du Chrétien* vydaná v roce 1618. V ní kromě jiného zatracuje ty, kdož pomocí kouzel a za přispění démonů dokáží zabraňovat tomu, aby se naplnilo manželství. Dále se tam rozlišuje mezi pojmy „la sorcellerie ou maleficie“ (= škodlivé čáry) a mezi „la magie“ (= neškodná kouzla). Varování podobného druhu dal Richelieu uveřejnit znovu v r. 1626. Ještě ve stáří kardinál věřil v moc kouzel, a dal proto pátrat po divotvorných prostředcích, které by mu dokázaly prodloužit život (srov. Gabriel H a n o t a u x, *Histoire du cardinal de Richelieu*. Paris 1899, I, str. 108–109; B a s c h w i t z, (str. 231). Není bez zajímavosti, že M a n d r o u v cit. knize o Riche-

rozdíl od některých daleko primitivnějších, ba až křupansky smýšlejících současníků, kteří při honu na čarodějnice jako lákavý vedlejší produkt spatřovali a hledali především možnost, jak se na úkor konfiskovaného majetku odsouzenců obohacovat, dokázal Richelieu oproti tomu v soudním pronásledování čarodějnic nalézt účinný prostředek pro politickou manipulaci, mající za úkol pomáhat při posilování centralizačních snah modernizujícího se francouzského absolutistického státu. Byl to sice neskonale drsný a surový prostředek, nicméně jako by i v tomto případě platilo staré úsloví, podle něhož účel světlí prostředky, ať už se to komu líbí nebo nelíbí.

Právě naznačenou stránku věci možno připomenout zejména oněm buržoazním historikům, kteří se nesprávně a zcela neoprávněně pokoušejí idealizovat francouzský absolutismus společně s takzvaným západoevropským absolutismem. Oni totiž pustili do světa fámu, jako by západoevropský absolutismus byl ve srovnání s východoevropským mnohem humánnější a daleko ušlechtilejší. Je to velice neobratná falzifikace. Grandierův proces a s tím pak spojené krutosti a ohavnosti, padající plně na konto francouzského absolutistického státu, nebyly zdaleka jediné nepřistojnosti a nespravedlnosti, pomocí nichž se zcela zřejmě pohrdalo humanitou, lidskou důstojností i spravedlností. Takovými a podobnými brutálními zločiny, znamenajícími ve skutečnosti to, čemu se později říká v moderní době zločin proti lidskosti, se vyznačovaly i jiné západoevropské absolutistické systémy. Chtít to popírat, to by se podobalo Sisyfově práci a pověstné marné snaze o omývání mouřenína.³³

3. Dábelské řádění v Louviersu v letech 1643–1647

Do třetice nemusí být vždy všeho dobrého, jak praví naše staré lidové úsloví, nýbrž i zlého. Uvedme si proto příklad, který se udál již za vlády kardinála Mazarina v severofrancouzském městě Louviers, kde opět hlavními aktéry byli řeholnice a několik nižších duchovních. Podobně jako v Aix a v Loudunu, tak i na severu Francie, v Normandii, přispěly domnělé kouzelné rejdy k zostuzení dobrého jména římské církve, a to již tou prostou skutečností, že oběťmi „dábelských nástrah“ se stali kněží a řeholnice této církve. Jako by se ďábel vydal na hroznou pouť od jihu Francie, zastavil se na čas ve střední Francii, aby pak odtud pokračoval v cestě na sever království jenom proto, aby na své odporné cestě soustavně znevažoval dobrou pověst římskokatolické církve tím, že nižší klerus a řeholnice označoval za své služebníky a spojence. Nadcházející události v Louviersu neměly sice zdaleka takovou popularitu jako loudunský případ, nicméně nadělaly ještě dostatečně velký skandál, který zrovna neprosplival autoritě katolických vládnoucích kruhů. Vždyť prostí lidé hodnotili situaci po svém a škodolibě poukazovali někteří na to, jak velice špatně je na tom Pánbůh katolíků,

lieuové pověrečnosti prostě mlčí a kromě toho v ní nedostatečně jasným způsobem poukazuje na kardinálův podíl na Grandierově hrozném konci, a to patrně jen proto, aby Richelieuovi zachránil dekorum „pokrokového státníka“.

³³ Bližší podrobnosti k naznačené problematice lze nalézt v mém příspěvku citovaném výše v pozn. 31.

když tolik jeho sluhů a služebnic jej tak nehorázným způsobem zrazuje s jeho úhlavním nepřitelem – s ďáblem.

Události, které se udály ve východní Normandii v městě Louviers, nelze považovat jen za opožděný odlesk loudonského případu. Oni zde totiž měli jisté povědomí o daleko starším případě mladé služky Františky Fontaineové z roku 1591, které se tehdy vtíravě dvořil jeden zámožný louvierský obchodník a ona posléze uznala za vhodné vydávat se za posedlou ďáblem.³⁶ Snad právě takto se pokoušela uniknout nadbíhání muže, který jí patrně nebyl sympatický.

Co se týče novějšího případu ďábelské posedlosti, pak třeba uvést, že některé řádové milosrdné sestry ze špitálu sv. Ludvíka a sv. Alžběty v městě Louviers začaly, vzrušené prý loudunskými událostmi, pociťovat nezvyklé stavy, provázené křečemi, kterým zprvu nevěnovaly větší pozornost. Ke změně došlo až v roce 1643, kdy čtrnáct z dvaapadesáti františkánských řeholnic z Louviers platilo za „posedlé ďáblem“. Za hlavní oběť byla považována Magdaléna Baventová, někdejší chudá sirota, které se v klášteře podařilo nalézt zaopatření. Ta pak biskupovi z Evreux, Františku Péricardovi, při vyšetřování onoho případu prozradila kromě jiného, že zpovědníci řeholnic již plných 14 let páchali smilstvo s jeptiškami z kláštera, že i ona spolu s dalšími „očarovanými jeptiškami“ čas od času odcházejí v doprovodu zpovědníků na čarodějnické sabaty, kde prý se s nimi i s ďáblem nevázaně radují a páchají ty nejstrašnější nepravosti. To vše je prý dilem zpovědníků, kteří jsou čarodějníky a pomocí kouzel donutili jeptišky, aby se tak hrozně spustily.

Nebyl to sice první případ, kdy se domněle ďáblem posedlá řeholnice sama obvinila z čarodějnictví, nicméně biskup Péricard z Evreux, jehož penitenciář se před lety osobně zúčastnil exorcismů v Loudunu, odsoudil řeholnici Baventovou k doživotnímu klášternímu vězení o chlebu a vodě.

Zdá se, že v louvierském případě šlo s největší pravděpodobností o výskyt sexuální nevázanosti, k němuž došlo mezi jeptiškami a jejich zpovědníky, kteří si patrně tu a tam uspořádáním nějakého veselého posezení vyhodili prostě z kopýtko, jak se lidově říká, při němž se jedlo, pilo, tančilo a kdy si i jinak tak trochu zahřešili. Ačkoli přirozený výklad by celou tuto věc dokázal bez obtíží vysvětlit jako důsledek a projev celibátem uměle potlačované sexuality, bylo na vyšších místech raději rozhodnuto, že bude po mnoha stránkách lepší a výhodnější připsat tohle všechno na konto pekelným silám, ďábelské posedlosti a čarodějnickým machinacím.

Cožpak nadřízená církevní místa měla odvahu přiznat, že jak „Kristovými nevěstami“, tak i pomazanými „sluhy božími“ z Louviersu lomcovaly pouhopouhé lidské instinkty? Pudry, které sice byly církevními zákazy zapovězeny, jež se však navzdory tomu hlásily o své přirozené právo a o své ukojení? Hluboko však zakořeněné pokrytectví, jehož bylo na vyšších církevních místech odjakživa víc než dosti, nemínilo však takový výklad připustit, aby se vyhnuly skandálu. Riskovali raději skandál v jiné rovině, ostudu ze soudních procesů s čarodějníky a čarodějnicemi. Naznačená alternativa církevní vrchnosti připadala k domnělému zachování dekora „matky církve“ mnohem přijatelnější, než přiznat holou pravdu, že totiž

³⁶ M a n d r o u, str. 161 a 219; srov. výše pozn. 2.

řeholnice z Louviersu se svými zpovědníky pořádaly rozpustilé dýchánky, které se nápadně podobají tomu, čemu dnes v anglosaském světě slangově prostě říkají „sexy party“.

Parlament staroslavné provincie Normandie se sídlem v Rouenu potvrdil výše dotčený biskupův rozsudek a sám se pustil zároveň do dalšího důkladného prošetřování celého případu, které se takto protáhlo až do roku 1647. Rozsudek rouenského parlamentu ze srpna 1647 označil události v Louviersu za dílo čarodějníků a odsoudil zpovědníka a vikáře Tomáše Boullé k trestu upálení zaživa. Dále ortel stanovil, aby zároveň s ním bylo spáleno exhumované tělo dalšího zpovědníka konventu Mathurina Picarda, který hroznému trestu svého „spolupachatele“ unikl jen proto, že před čtyřmi lety zemřel. Zatímco Picard měl mezi prostými farníky pověst „ctihodného a příkladného kněze“, platil naopak mezi nimi Boullé za „obžerného venkovana“. To bylo patrně známo i některým členům rouenského parlamentu, proto nedošlo k vynesení ortelu bez nesnází. Totiž z patnácti soudců jich šest hlasovalo proti předloženému návrhu ortelu. Takzvané posedlé jeptišky byly pak ze svého konventu odstraněny a rozptýleny do většího počtu klášterů.

Známý francouzský, relativně pokrokový historik z minulého století, Jules Michelet, komentoval louvierský případ ďábelské posedlosti těmito příznačnými slovy: „Zuřivý Leviatan³⁵ z Provence, zpitvořený v Loudunu, ztrácí své žahadlo z jihu . . . právě v Louviersu ztrácí také svou smělost; nabírá na sebe těžkopádnost severu a stává se chudý duchem“.³⁶ Ne, že by takto snad chtěl Michelet projevovat sympatie k procesům s čarodějnicí v jižních a slunných končinách Francie — něco takového jako pokrokové smýšlející liberál pochopitelně odmítal —, nýbrž vyslovil svůj soud takto jen proto, že normandské „ďáblůviny“ mu ve srovnání s provensálskými anebo loudunskými událostmi připadaly příliš těžkopádné a nudné, chyběl jim dramatický spád.

Jakkoli případ čertovské posedlosti z Normandie nebyl ve srovnání s procesy v Aix a v Loudunu nijak zvláště vynikající, připadla mu přesto v historii honu na čarodějnice ve Francii dosti významná úloha. Louvierský případ dokázal totiž vyvolat v zemi takovou bouři nevole, která dovedla vydatně posílit odpor a skepsi jak u tehdejších právníků, tak i u představitelů dalších vědních disciplín. Státní rada v Paříži vydala totiž 7. září 1647 soudcům v Normandii příkaz, aby neprodleně zastavili další pátrání, pomoci něhož měli v úmyslu rozvinout další pronásledování čarodějnic v provincii. To mělo kromě jiných postihnout i představenou Františku de la Croix, proslulou v zemi založením několika úspěšně si počínajících konventů milosrdných sester v širším pařížském okolí. Ta se v tísní obrátila o pomoc ke králi, to znamená prakticky k Richelieuovu nástupci, ke kardinálu Mazarinovi. Nadcházející bouřlivé události spojené s takřčeným povstáním Frondy přineslo sice dočasné přerušování kontaktů mezi Paříží a Rouenem, nicméně po zdolání povstání dalo o sobě v té věci hlavní město království brzo slyšet. Tak v březnu 1653 rozhodl pařížský církevní soud

³⁵ Leviatan byla podle starosemitských mýtů obrovská obluda, původně mořská, která postupně dostávala jiné atributy.

³⁶ J. Michelet, *La sorcière* (ed. Robert Mandrou). Paris 1964, str. 226–227.

o nevině sestry představené de la Croix a následujícího roku přikročila státní rada 18. dubna 1654 k anulování veškerých soudních výroků vynešených nejen proti ní, nýbrž zároveň i proti ostatním obviněným a odsouzeným z louvierského případu. Nešťastným popraveným již sice taktó nemohl být vrácen zmařený život, avšak pařížský zásah měl přesto velký pozitivní význam. Magdaléna Baventová se po jistých průtazích dočkala propuštění z biskupského vězení, leč do svého starého konventu se již vrátit nemohla, protože byl na příkaz biskupa z Evreux rozpuštěn a nebyl již obnoven.³⁷

Po zákroku tak závažné politické instance v království, jakou tehdy představovala francouzská státní rada, ukázalo se již takřka nemožné chtít opakovat podobné skandální události v konventech řeholnic, jaké se svého času odehrály v Aix-en-Provence, v Loudunu anebo v Louviersu, a jež pak ve svých důsledcích vedly k otřesné smrti několika duchovních římskokatolické církve.

Vedoucí představitelé francouzského absolutismu si poté začali patrně stále více uvědomovat, že pro zájmy režimu by bylo nevhodné, aby i v budoucnu se oběťmi procesů s čarodějnicemi stávali příslušníci kléru, ježto něco takového muselo zcela nevyhnutelně mít za následek pokles autority římské církve v očích nejširší francouzské veřejnosti. A tuto církev, která tvořila jeden z význačných opěrných pilířů absolutistického vládního systému, potřeboval mít tento režim zachován pokud možno bez poskvrn. K nutnosti podepřít pozice římskokatolické církve byla absolutní monarchie kromě jiného vedena i v důsledku narůstajícího konfliktu s jansenismem, na jehož ideové platformě se formovaly ideové síly katolické opozice jak proti absolutistické monarchii, tak proti pozicím římského papeže. K tomu dále přistupoval přiostrující se rozpor s hugenoty, který taktó ještě více posiloval opoziční nálady proti francouzskému absolutistickému systému. Z naznačených pohnutek nemohl již vládnoucí režim také vůbec potřebovat, aby autorita římské církve byla snižována v očích francouzské veřejnosti případnými dalšími rozsudky příslušníků jejího duchovenstva pro domnělé čarodějnictví. Proto od druhé poloviny 17. století ustaly soudní procesy s představiteli duchovenstva pro čarodějnictví, přestože jinak se ještě ve francouzské justici v honu na čarodějnice celkem nerušeně pokračovalo, i když pak proti tomu pozvolna narůstala opozice.

Z výše uvedeného vidíme, jak rozhodně se dokázal francouzský absolutismus projevit při pronásledování čarodějnic. V počáteční fázi, kdy se tento režim potřeboval teprve upevnit a stabilizovat, dovedl kupříkladu zneužít procesu s „čarodějníkem Grandierem“ k tomu, aby taktó co nejspolehlivěji odstranil z cesty svého politického odpůrce. Tak tomu bylo ještě za časů Richelieuových, kdežto za Mazarinovy éry došlo k obratu. Režim již nepotřeboval používat ke své konsolidaci takových prostředků, protože již disponoval některými lepšími, modernějšími přinucovacími prostředky, jako bylo stálé vojsko, nově vytvářená policie a podobně.

Podobně jako v Gaufridyho procesu z Aix, tak i v Louviersu je možno

³⁷ Seznam poměrně bohaté publicistiky ze 17. stol. k případu uvádí Mandrou, str. 29–31, čís. 46–60 a 63–64; srov. k tomu dále týž, str. 219–226; Baschwitz, str. 232–233.

v pozadí jako dobře zamaskovanou hybnou silu spíše tušit nežli prokázat mocenské zájmy vzájemně si konkurujících mnišských řádů, vypořádávajících si těmito neskonale zákeřnými prostředky takřikajíc své nevyrovnané účty. I tak málo pěkné a tuze nekřesťanské motivy je možno hledat zašifrovány v tehdejších procesech s čarodějnicemi, jejichž praví původci a nadhaněči před veřejností vystupovali pod maskou zdánlivě odvážných a upřímných „synů matky církve“, snažících se pokrytecky u lidí budít o sobě zdání, že je chtějí domněle „nezištně“ ochránit před „ďábelskými a čarodějnickými nástrahami i úskoky“.

Bylo by arci nesprávné, kdybychom pod dojmem vyličených procesů z Aix, Loudunu a Louviersu měli za to, že to byly snad jediné případy, kdy se jejich oběťmi stali příslušníci z řad světského kléru. Je totiž záhodno vědět, že podobných příkladů bychom v 16. a 17. století ve Francii mohli najít více.³⁸ Našli bychom jich tam celé desítky. Nicméně žádný z nich nevyvolal u široké veřejnosti tak obrovský skandál, jak tomu bylo v případech, se kterými jsme se na předchozích stránkách seznámili.

Připomeňme si to, že louvierský případ se udál v podstatě již za Mazarinova režimu, a Mazarin na rozdíl od svého předchůdce a učitele Richelieua si již ve vztahu k problému čarodějnictví počínal daleko rozvážněji a rozumněji. Mazarin totiž ještě v době, kdy působil ve Francii ve funkci papežského legáta, dosáhl v roce 1634 svým osobním zásahem toho, že v Roquefordu, nedaleko Avignonu, proti jedné mladé vesničance, která o sobě prohlašovala, že je posedlá ďáblem, nebylo použito připravovaného obřadu exorcismu.³⁹ Mazarin tehdy ze své funkce pohrozil těžkými církevními tresty všem, kdož by se opovážili jeho zákaz porušit. Takto Mazarin v citovaném příkladě předešel tomu, co se pak mohlo rozvinout v hotovou tragédii, jak to známe z hrozných případů, jimiž jsme se výše zabývali. I když snad Mazarin nedokázal zabránit o řadu let později vzniku ostudného procesu v normanském městě Louviersu — patrně o něm sám dosti dlouho nic nevěděl —, přece jen mu možno klást, alespoň zčásti, za zásluhu, že v dubnu 1654 došlo k onomu výše zmíněnému zásahu státní rady a zároveň s tím i k rehabilitaci nespravedlivě odsouzených obětí.⁴⁰

Dotčený výnos pařížské státní rady z 18. dubna 1654 neznamenal sice ještě zdaleka konec soudního pronásledování čarodějnic ve Francii. Signalizoval nicméně i takto, že již nastal začátek nového období, za něhož se již více, častěji a pronikavěji začaly prosazovat racionálnější a reálnější postoje a přístupy, vyznačující se stále slibněji rostoucí skepsí vůči zko-

³⁸ Srov. k tomu bližší u Mandroua, str. 226–229, kde jsou uvedeny některé velice zajímavé podrobnosti.

³⁹ Srov. Soldan—Heppe—Bauer II, str. 170–171; Baschwitz, str. 232; Mandrou, str. 327–328.

⁴⁰ Pro Mandrouův postoj je jistě dost příznačné, že naznačený příznivý rys u Mazarina nikterak nevyzvedává a nezdůrazňuje. Patrně proto, aby mu takto Mazarin nemohl zastíňovat v naznačené věci Richelieua, kterého Mandrou hodnotí velmi vysoko. Z té příčiny patrně autor při zásahu pařížské státní rady v Rouenu z dubna 1654 raději o Mazarinovi vůbec mlčí a citovaný zásah motivuje řadou jiných okolností, nikoli však rozumným postojem Mazarinovým, který nebyl zdaleka dílem nějakého šťastného okamžiku, nýbrž vyvěral ze starších jeho názorů. Stačí si k tomu připomenout Mazarinovu intervenci v Roquefortu u Avignonu, o níž tu již byla zmínka.

natělym teologickým i juristickým představám z dávné minulosti. Ty se pak stále zřetelněji dostávaly do nepřeklenutelného rozporu s následky pokračujícího společenského vývoje a pohybu pokrokovým směrem. Náznačené přeměny byly již velice zřetelné a neodbytně signalizovány vítězstvím prvních dvou evropských buržoazních revolucí — nizozemské a anglické. Obě vyvrcholily přibližně v téže době, to znamená v polovině 17. století.⁴¹ Proražením feudální bariéry začala nastupující mladá buržoazie připravovat konec i některým vžitým praktikám starého feudálního světa, opírajícího se o přežilé a zastaralé představy scholastické teologie, které ve svém úhrnu a zejména v praktickém efektu se časem jevily jako těžký balvan, stojící v cestě nově připravovanému a budovanému životnímu stylu. Zejména však hon na čarodějnice, který sice po vítězství revoluce neustal naráz, přece jen se po jisté době od vítězství sociální revoluce stal terčem stupňovaných a vytrvalých útoků mladé buržoazní vědy, která pak dříve nebo později dosahovala jejich nejprve faktického a o něco později i ojedinělého zrušení od příslušných vládnoucích míst.⁴²

„LA CHASSE AUX SORCIÈRES“ DANS LES COUVENTS FÉMININS FRANÇAIS DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU 17e SIÈCLE

Pendant la première moitié du 17e siècle, l'opinion publique française fut bouleversée par certains cas scandaleux de „possession diabolique“ découverts dans de nombreux couvents féminins de l'époque. L'instruction judiciaire de ces procès en sorcellerie inculpait le plus souvent des membres du bas clergé catholique, dont certains mourraient condamnés aux flammes du bûcher à la plus grande stupéfaction et horreur de leurs contemporains.

L'auteur du présent article a choisi d'étudier trois affaires de ce genre. Il examine tout d'abord le sort malheureux de Louis Gaufridy, curé de Marseille, brûlé vif en 1611, à Aix-en-Provence; ensuite, il traite de la tragédie d'Urbain Grandier, curé de Loudun, de 1634, pour terminer ses analyses par l'affaire de sorcellerie instruite et jugée dans les années 1643–1647 à Louviers, en Normandie. Toutes les trois affaires de sorcelleries sont relativement bien documentées dans les écrits de l'époque.

Les études consacrées jusqu'à présent aux cas de sorcelleries manquaient généralement du point de vue de classe qui, par contre, constitue le point de départ du présent article. L'auteur accorde, en outre, une attention particulière aux faits et motifs laissés à l'ombre et constituant un arrière-plan embrouillé et tenu secret avec soin. Il démontre comment les intérêts de classe et intrigues de tous genres savaient jouer avec maîtrise de la superstition, et notamment de la foi en sorcières, et comment ils tiraient parti des procès contre les soi-disant sorciers.

Pour l'affaire d'Aix et pour celle de Louviers on entrevoit que c'est l'ambition

⁴¹ Nizozemská revoluce dosáhla svého triumfu, až když Španělsko 1648 uznalo její vítězství a uzavřelo se Spojeným Nizozemím mír. Anglická revoluce dosáhla svého vrcholu popravou Karla I. a vyhlášením republiky v roce 1649.

⁴² Pružnější než Anglie si v té věci po vítězné buržoazní revoluci počínalo Holandsko. Ve Francii se s dalšími případy procesů s čarodějnicemi setkáváme ještě v 18. století a v ojedinělých případech dokonce ještě v 19. století, kde kupř. v letech 1850–1851 probíhalo jedno takové prošetřování v Normandii. Ba setkáváme se tu dokonce i s pokusy o svépomocnou lidovou justici, o jakési lynčování, jak tomu bylo např. v prosinci 1824 v jihofrancouzském Bournelu (departement Lot-et-Garonne), kde se dvě ženy pokoušely svémocně upálit třetí ženu, kterou považovaly za čarodějnic; srov. Jean P a l o u, *La sorcellerie*. Paris 1966, str. 112.

et la rivalité des ordres religieux adversaires qui étaient la force motrice des machinations et des intrigues qui les alimentaient. L'affaire Grandier, par contre, permet de recueillir de nombreux faits et observations intéressantes. C'est donc à cette dernière affaire que l'auteur concentra son attention. Comme toile de fond, on y trouve un très riche inventaire de faiblesses humaines, y compris les sentiments de frustration bien définis. Néanmoins, l'auteur retient en dehors de cela aussi les motifs d'ordre politique.

A cette époque là, Loudun avait la majorité huguenote et, pour cette raison, il était l'objet d'un intérêt soutenu des milieux supérieurs du royaume aspirant à la consolidation du pouvoir absolu et à l'affaiblissement des positions huguenotes dans le cadre de la Contre-Réforme. En tant qu'adversaire de l'absolutisme, Grandier se solidarisa à cet égard avec les huguenots, ce qui le mit en conflit avec Richelieu et ses collaborateurs les plus proches. Il n'est donc pas étonnant que le cardinal veilla à ce que ce curé peu commode fût liquidé. Cela lui fut d'autant plus facile que le curé s'était acquis une notoriété certaine non pas comme héros des luttes de la Contre-Réforme, mais plutôt comme protagoniste des aventures d'alcôve dont il se servait, entre autre, pour tourner en dérision les représentants locaux des tendances politiques du grand cardinal. L'intervention des milieux suprêmes du royaume dans l'affaire Grandier démontre que Richelieu ne reculait devant aucun moyen quand il s'agissait de détruire ses adversaires. Quant à la foi dans le pouvoir des sorcières, Richelieu se montra de beaucoup moins éclairé que Mazarin dont les opinions raisonnables se manifestèrent par des mesures effectives.

Les procès contre les gens d'Eglise causèrent un scandale à travers le pays tout entier et portèrent un grave préjudice à l'autorité de l'Eglise. Pour cette raison, on veilla à ce qu'ils ne se répètent plus, bien que les procès de sorcellerie continuent à être assez nombreux. A l'époque de sa lutte contre les huguenots et contre le jansénisme, la monarchie absolue avait besoin d'une Eglise qui soit un appui solide du régime et ne pouvait donc permettre que, dorénavant, le nom d'Eglise catholique soit souillé par des condamnations des gens d'Eglise accusés de sorcellerie.

